

**«ПРЕДСТАВТЕ ВЫ СЕБЕ, КАКОЙ
ЗВЕРЬ БЫЛ ГЕТМАН! ЭТО БЫЛИ
ПРЕНЕЧЕСТИВЫЕ ДЕСПОТЫ!»**

(з листа свідомого українського патріота, автономіста та традиціоналіста початку XIX століття)

«Чтобы избавиться от ложного ощущения,
будто мы хорошо знакомы с прошлым,
нам необходима постоянная встряска,
необходимы терапевтические дозы культурного шока.
На мой взгляд, нет лучшего средства,
нежели перерывание архивов.

Достаточно прочитать одно французское письмо
предреволюционного периода, чтобы наткнуться на массу
сюрпризов – от повального страха перед зубной болью
до сохранившегося в отдельных деревнях обычая
украшать навозную кучу вензелями из фекалий»¹.

Р. Дарнтон

«– Як Ви гадаєте, чи не варто вже опублікувати
повний корпус листів гетьмана І. Мазепи?
– Не на часі! Там таке понаписане!

Навіщо руйнувати так непросто складений позитивний образ».

**З приватної розмови
з одним київським професором**

Влітку 2005 р. у Відділі рукописів Російської національної бібліотеки я натрапив на епістолярний комплекс Андріана Івановича Чепи. То були його листи до відомого російського бібліографа, журналіста, колекціонера, правника, письменника та перекладача, одного з останніх енциклопедистів епохи Просвітництва Василя Григоровича Анастасевича, людини дуже помітної в духовно-культурному житті імперії першої половини XIX ст.² Походженням, родинними стосунками та численними проектами він був міцно пов'язаний з етнічно-українськими землями Російської держави (особливо Малоросією та Правобережжям) та їх інтелектуальними елітами. Тобто, серед малоросів

того часу був «своїм». Хоча міцний зв'язок з культурними осередками імперських столиць, тісна співпраця з польськими інтелектуалами, а може ще якісь підозрілі обставини, ніколи не робили його «своїм» для української історіографії. Так вже повелося, і не з одним В.Г. Анастасевичем.

Листи не могли не привернути увагу дослідника вітчизняного історіописання другої половини XVIII – XIX ст. Я відчув тоді, а потім, перевіривши свої передчуття, впевнився в тому, що маю справу з іще не введеними до наукового обігу матеріалами. Це підтверджувалося ще й тим, що на аркуші використання не було зазначено жодного прізвища. Погодьтеся, що навіть цього було б цілком достатньо, щоб виправдати егоїстичне прагнення оприлюднити такий комплекс. Але взятися за перо мене примусили й інші обставини, принципово важливіші, ніж проблеми уточнення біографій діячів, один з яких, майже не залишивши по собі оригінальних зразків творчої рукописної спадщини, став неодмінним персонажем всіх фахових та науково-популярних українських історіографічних текстів, а інший, не зважаючи на величезну інтелектуальну потужність, виявився практично непоміченим вітчизняними дослідниками.

Листування А.І. Чепи викликало у мене низку роздумів та спостережень щодо стану та завдань історії вітчизняної історичної науки.

* * *

На мій погляд, у широкому розумінні історія вітчизняного історіописання, досі залишається в полоні канону, виробленого ще на межі XIX – XX ст., і характеризується його більш або менш кваліфікованим і талановитим компілюванням та коментуванням³. Набір проблем, персонажів, ідейних та наукових підходів, прийомів дослідження залишається майже незмінним. Незмінним настільки, що іноді здається (а нерідко перевіряється текстуально), що сучасні дослідники історіописання вважають джерелами своїх творів не праці істориків другої половини XVIII – першої половини XIX ст., а роботи М.П. Василенка, О.М. Лазаревського, В.С. Іконнікова, М.С. та О.С. Грушевських, О.П. Оглоблина, Д.І. Дорошенка, М.І. Марченка. Тому не дивно, що найменший рух у бік від канону, найменший сумнів у справжності «ікони»

сприймається «охоронцями святинь» як зазіхання на сакральне та викликає безпосередні реакції у діапазоні від нерозуміння та розгубленості до майже відвертих «доносів».

Ось уже більше століття включений іще О.М. Лазаревським у першу обойму «прежних изыскателей малороссийской старины», А.І. Чапа продовжує вправно і впевнено мандрувати по сторінках фахової, напівфахової та нефахової літератури з історії України та її історичної науки. І хоча жанри цієї продукції, її призначення, науковий рівень, час створення, нарешті, автори надзвичайно різноманітні, всі ці тексти схожі в одному, – в них використовується, за відсутністю іншої, лише та інформація, яку запровадили до наукового обігу добросовісні дослідники малоросійського історіописання наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. І така ситуація до сьогодні спостерігається майже з усіма «прежними изыскателями»...

Наперший погляд, це може пояснюватися звичайними лінощами, інформативною та історіографічною інерцією, здатними створювати, в кращому випадку, історіографічні шуми. І то, навіщо поратися в архівах, коли для написання дисертації чи монографії достатньо грамотно розташувати давно відому інформацію, при-трусивши її науковим та псевдонауковим сленгом. Рецепти відомі та достатньо апробовані... Тому, якщо прийняти на віру діагноз, поставлений І.І. Колесник, що «типовий український історик естетизується в архівних дослідженнях та джерелознавчих практиках», потерпаючи від нестачі «практик концептуалізації, теоретизування, історичного філософствування»⁴, то він в жодній частині не відноситься до «типового українського історіографа», який вже навчився заморським словам, знає як їх писати й вимовляти по іноземному, та надзвичайно з того пишається (**Modern or Postmodern**), але водночас нерідко не уявляє ані предмету, ані контексту того, для чого це може знадобитися. Сучасні ж іноземні авторитети, творчість яких знаходиться на вістрі «нової культурної історії», з цього приводу зазначають між іншим, що «...историк – прежде всего ремесленник. Работая в архивах, он пытается стачать несовершенный материал, чтобы у него получилась приличная пара обуви. Если она получится, её можно носить. Я ратую не за бездумный эмпиризм, а за теоретически подкованный прагматизм. И безжалостные споры. Толкование,

которое не поддается применению на практике, можно, как мы выражаемся в своем профессиональном кругу, отправлять на свалку «истории»⁵. Простіше кажучи, теорія як інструмент історичного та історіографічного пізнання не може провисати в повітрі нічого не пояснюючи, бути самодостатньої сферою без предмету застосування, неспроможною інтерпретувати конкретний матеріал. А тому, вважаю, що, з одного боку, поряд із засвоєнням новітнього методологічного інструментарію, для української історіографії і як для історії історичної науки, і як для глобальної історії ще на дуже довгий час надзвичайно актуальними залишаться задачі екстенсивного порядку, які насамперед мусять реалізовуватися через копітку і вдумливу архівну працю, безпосередню роботу з історичним джерелом. Водночас, нові, або псевдонові теорії і методики потребують не стільки засвоєння, скільки розуміння сфери і технологій їх застосування, на що сьогодні на просторі вітчизняної історіографії натрапляємо в рідкісних авторів та в поодиноких текстах.

Спостереження за сучасною історіографічною ситуацією може викликати враження, що існують загони «історичного цеху», які немовби перебувають у різних «історіографічних вимірах», які цілком щиро, з взаємною недовірою ставляться один до одного: «методологи», які не знають, що робити з своїми напрацюваннями на полі цивільної історії та історіографії, та емпірики, яких відштовхує безпредметність захоплених адептів та водночас адаптаторів іноземної історичної, історико-філософської думки. Окрім того, на мій погляд, сучасна історія вітчизняної історичної науки, як це не дивно, декларативно антиантропологізована. Дослідників цікавлять інституції, концепції, історичні праці, школи, напрямки, але майже не цікавлять люди. Історіографи залишаються зовсім байдужими до тих і того, хто і що замовляє, формує, творить історіографічну моду, тобто до читачів історичних текстів, їх смаків, уподобань, вимог, стандартів, бажань, до, в найширшому розумінні «історіографічного» в суспільному житті та інтелектуальних практиках.

А тому, на полі вітчизняного історіописання навіть його основні актори живуть і пересуваються як у комедії масок: «патріот» Г. Полетика, «асимілятор» О. Шафонський, «традиціоналіст» Ф. Туманський, «централізатор» О. Безбородько, – кожному свій

ярличок, який герої змушені виправдовувати протягом задуманої істориком п'єси. Яке ж не просте це завдання! А як цьому заважають джерела, які руйнують здавалося б назавжди застиглий образ інтелектуального життя українських регіонів другої половини XVIII – першої половини XIX ст., їх історіографій. Різноманіття і барвистість тонів і напівтонів ідейних устремлінь, інтелектуальних орієнтирів, суспільних очікувань, естетичних мрій, психологічних особливостей, історико-культурних умов, особистих стосунків, господарських взаємовідносин випаровуються під пером творців історіографічних схем, прихильників чіткого розмежування «наших», «не зовсім наших» та «зовсім не наших» в історії української історичної науки та суспільної думки. Досягаючи таким чином дидактичної прозорості та чіткості, ідейної витриманості та простоти сприйняття, програємо у глибині та адекватності розуміння історіографічної, ширше, – історико-культурної ситуації.

Той, хто усвідомлює завдання історіографічного дослідження в межах стратегій інтелектуальної історії, сподіваюсь, може погодитися з думкою, що духовно-культурний простір певної доби не варто розглядати лише як передумову, передісторію того, що стратегічно стане визначати інтелектуальну історію наступних епох, а тому найбільше буде цікавити майбутніх дослідників, знаходячись у епіцентрі їх наукових інтересів. Так вже влаштоване історичне пізнання, що нас у минулому переважно захоплює генеза того, що є сьогодні. Але, гадаю, треба визнати, що такий інтерес є занадто вузьким і прагматичним, щоб претендувати на найбільш адекватне відображення, реконструкцію назавжди зниклих картин історії та історіографії.

Тому, на мій погляд, сьогодні виникає потреба в усвідомленні необхідності і можливості нової стратегії історіографічного дослідження. Її суть полягає в тому, щоб розглядати історіографічну ситуацію не як процес, а саме як ситуацію, тобто не як явище динамічне, що розвивається і призводить до відомих нам (підкреслюю нам, а не їм, героям наших дослідницьких вправ) наслідків. Варто спробувати розглядати ситуацію, так би мовити, в статичній позиції, такій, яка уявляється не як передумова, передісторія, або якийсь іще «перед-» чогось важливого і величного в невідомому персонажам даного часу туманному

майбутньому, а як цілком самодостатнє явище, більш адекватне сприйняття якого можливе лише через нього самого, через розуміння тогочасної ситуації, в який щомиті завершується процес історичного пізнання попередніх епох.

Дійсно, кожна інтелектуальна доба зорієнтована зовсім не на те, щоб обслуговувати духовно-культурні та суспільно-політичні запити майбутніх часів, – впоратися б зі своїми. Але сьогодні, обертаючись до минулого, ми зацікавлені насамперед пошуками там відповіді на те, що і чому реалізувалося, сталося тут і зараз. Переконали, що такі підходи збіднюють уявлення і звужують орієнтири пізнавальних зусиль істориків української історичної науки, зосереджуючи їх здебільшого на пошуках модерного українства в домодерних епохах⁶.

В інтелектуальному доробку минулого не все здатне ставати опорою для майбутніх розумових конструкцій. На цьому полі можуть утворюватися ідейні глухі кути, які мають потенціал з часом як бути пробиті і розширені від вузької стежки до стратегічної магістралі, так і стати остаточно забутими і захарашеними, перетворившись на предмет уваги пошукачів інтелектуальних раритетів. Деякі ідейні надбання виявляються живучими, затребуваними й, трансформуючись у нових умовах, можуть утворювати ґрунт для становлення невідомих раніше інтелектуальних проєктів. Причому на одному і тому ж фундаменті здатні формуватися історіографічні напрями різної як наукової, так і духовно-культурної самоідентифікації. А тому, сучасні історики історичної науки, які дуже добре усвідомили необхідність вивчення процесу становлення «українського» у вітчизняному історіописанні і, треба віддати їм належне, в цілому засвоїли цей дослідницький простір якщо не на рівні вирішення, то на рівні постановки проблем, зараз мають можливість замислитися й над тим, а що на цьому ж вітчизняному ґрунті сформувалося і засвоювалося «неукраїнського», «антиукраїнського», «не зовсім, або недостатньо українського».

Намагаючись приміряти до української історіографії шати інтелектуальної історії, можна переконатися, що тут іще явно не вистачатиме того, що ніколи не було в центрі уваги вітчизняних історіографів: читача, споживача історичної продукції. Тому, гадаю, що історичні уявлення, стереотипи, настрої, знання, запити,

історична освіта суспільства, вкупі зі спеціальними історичними писаннями утворюють, на мій погляд, досить ємне, поняття «історична культура» певної доби, до дослідження якої, вважаю, й має перспективи розширюватися предметне поле історіографії як наукової дисципліни.

Попросту кажучи, сьогодні історія вітчизняної історичної науки уявляється мені значно складнішою, ніж вона традиційно репрезентується схемою емансипації і безперервного поступу поневоленого маргінального історіописання. Рецептів подолання цих складнощів у мене немає, бо ж, переконаний, справжнє вивчення української історіографії як історичної культури суспільства лише розпочинається.

Зрозуміло, що багато сучасних проблем вітчизняної історичної науки, в тому числі галузі, яка відповідає за історію історичного пізнання, можна пояснити дитячими хворобами зростання молодой національної історіографії. Проте, гадаю, вже настав час терміново дорослішати, бо знаходитись на рівні ідей і методів ХІХ ст., свідомо їх берегти від інтелектуальних вітрів початку ХХІ ст., або штучно поєднувати їх, бути їх апологетами незручно і соромно насамперед перед самими собою.

* * *

Джерельний фундамент, на основі якого складався історіографічний образ А.І. Чепи, як і переважної більшості малоросійського освіченого панства другої половини ХVІІІ – першої половини ХІХ ст., сформувався та забронзовів, достоту як комплекс джерел з історії Давньої Русі, більш ніж століття тому. Виходячи із завершеності та вичерпності обсягів доступної інформації, дослідникам обох періодів вітчизняної історії протягом ХХ ст. нічого не залишалось як займатися інтерпретаціями давно відомих та добре вивчених джерел. Але, приєднаюся до О. Толочка, із зрозумілими поправками відносно предмету та часу дослідницької уваги: «Ця історія, однак, не «Київської Русі» – середньовічної держави, що існувала в ХІ – ХІІІ ст., а історія ХІХ ст.»⁷.

Освічене малоросійське дворянство кінця ХVІІІ – першої половини ХІХ ст., репрезентоване у вітчизняній історичній літературі, орієнтованій на продовження традицій М.С. Гру-

шевського, у піднесено-патетичних тонах як діячі українського національного відродження. Така узагальнююча оцінка, накладала на дослідників суттєві обмеження у відборі матеріалу (а нерідко, здається, взагалі позбавляла їх клопоту нових пошуків), спрямовувала їх інтерпретації у передбачуване русло, визначала проблематику вивчення, межі і табу дослідницьких зусиль.

Не оминула «чаша сія» й Андріана Івановича Чепу. Він номінований сучасними історіографами різноманітними регаліями від стримано-професійних («історик-антикварій»⁸, історик XVIII ст.⁹, «український архівіст»¹⁰, «відомий колекціонер, аматор української старовини»¹¹, «відомий антикварій»¹², «один з перших колекціонерів писемних старожитностей України»¹³, «місцевий шанувальник старовини»¹⁴, один з «дворянських любителів старовини»¹⁵), до піднесено-емоційних («свідомий патріот»¹⁶, «український патріот»¹⁷, один з «найактивніших оборонців колишніх прав і свобод» та авторів «патріотичних історико-політичними трактатів»¹⁸). Витоки таких оцінок і характеристик, як правило, треба шукати в літературі кінця XIX – початку XX ст., один потік якої з її емансипаторським пафосом як щодо проблеми конструювання історії України, так і процесу її пізнання, демонстрував турботу пошуками «забутих-загублених» доказів безперервності українського історичного та історіографічного процесів, а інший, занурений у предметне вивчення регіональної історії, виявився головним постачальником джерельного матеріалу для різноманітних генералізуючих конструктів.

При всьому тому, що сучасні історіографічні оцінки-характеристики А.І. Чепи не відрізняються оригінальністю, деякі новації все ж зустрічаються. Так, спираючись на відомості про знайомство А.І. Чепи з Ригельманом, дослідники стверджують, що він листувався з істориком¹⁹ та навіть надавав йому свої матеріали²⁰. Зрозуміло, що подібне можна припускати, але опубліковані джерела не дозволяють робити такі висновки. До того ж не було ясно, хто з Ригельманів приятелював з нашим героєм. Листи ж з петербурзької бібліотеки, що подаються нижче, переконують, що це не історик Олександр Іванович, а його син Аркадій Олександрович. Так само немає підтверджень особистих стосунків та листування А.І. Чепи з Г.А. Полетикою, про

що інколи згадується в літературі²¹. Хоча твори останнього були добре відомі і, можна з впевненістю припустити, що знаходилися в рукописній колекції Андріана Івановича.

До нових інтерпретацій сміливо можна зарахувати й зрозуміле бажання підвищити науковий статус і самого Андріана Чепи, і малоросійської історіографії його часу. Але, напевно чи є підстави пов'язувати з ним, так само як, скажімо, і з В.Я. Ломиковським²², спроби наукової організації історичних студій, а тим паче зараховувати їх до дослідників та видавців наукової українознавчої продукції²³.

Окрім того, склалося неадекватне уявлення про занадто спрощений зв'язок, детермінованість малоросійських історичних зацікавлень другої половини XVIII – першої половини XIX ст. суспільно-політичними подіями і процесами. В джерелах не знаходиться підтвержень, що «Адріан Чепи, Василь Полетика, Федір Туманський, заходилися збирати історичні документи» лише після відмови Герольдії на початку XIX ст. визнавати власників малоросійських чинів російськими дворянами²⁴. Скоріше навпаки, давня заангажованість цих осіб справою збирання вітчизняної рукописної старовини, створила можливість грамотно та оперативно оформити історико-юридичні підстави вимог малоросійського дворянства²⁵.

Не зважаючи на це, відсутність однозначних оцінок, достатньо адекватних характеристик, невизначеність у маркуванні свідчать про продовження пошуків місця та ролі історичноорієнтованих малоросійських інтелектуалів другої половини XVIII – першої половини XIX ст. як у суспільному житті, так і в вітчизняному історіописанні.

Джерельна основа для різноманітних інтерпретацій, яка поступово виводила А.І. Чепу з імлі забуття, неспішно формувалася з 1890 по 1906 рр. Це три публікації О.М. Лазаревського²⁶, стаття В.П. Горленка²⁷, та інформація про нашого героя в працях І.Ф. Павловського²⁸. Абсолютна більшість оприлюднених матеріалів мала епістолярний характер і з'явилася на сторінках «Киевской старины». Лише І.Ф. Павловський, віднайшовши дані про освітні ініціативи сімейства Чепи, спирався на документальні джерела Полтавського губернського архіву. Такий своєрідний склад джерельного комплексу вивчення творчості «історика», «дослідника

і видавця українознавчої літератури», окрім зрозумілих проблем, пов'язаних з історією особистого архіву та колекції А.І. Чепи*, був визначений ще й тим, що Андріан Іванович не писав історичні твори і ніколи не виявляв бажання бачити написане ним у надрукованому вигляді. А тому його історичні справи та зацікавлення знаходили інші, притаманні тому часу та тому суспільному колу, до якого він належав, шляхи реалізації.

Хронологічно опубліковані листи, як самого Андріана Івановича, так і до нього (всього 16 позицій), влаштувалися в проміжку 1784 та 1817 рр. Причому, абсолютно переважали листи 1809 та 1810 рр. (12) всього двох адресатів: В.Г. Полетики, з яким розгорнулося найбільш цікаве для історіографів приватне спілкування, що виникло на ґрунті суспільних та джерелознавчих інтересів (8 листів**), та В.І. Чарниша, напівофіційне листування з яким було викликано затребуваністю малоросійською дворянською громадою чепиної історичної ерудиції. Решта з чотирьох листів, на відміну від попередніх, не формують комплексів, а репрезентують окремі біографічні сюжети. З них найінформативнішими є лист до матері Я.М. Марковича 1804 р., що висвітлює важливі аспекти долі знаменитих рукописних збірників А.І. Чепи та звернення малоросійського генерал-губернатора М.Г. Репніна від 17 січні 1817 р. з проханням допо-

* Питання про долю архіву і колекції А.І. Чепи було поставлено ще А.М. Лазаревським та В.П. Горленком, бо на той час у цілісному вигляді їх вже не існувало. Але ніхто з них не вважав, як це робить у своєму посібнику І.І. Колесник, що «колекція матеріалів А. Чепи, як і родинний архів Полетик, загинула під час пожежі» (С. 142). Ще на початку ХХ ст. було відомо, що фрагменти колекції А.І. Чепи знаходилися в Яготинському архіві Репніних, а його листування – частково в полетикінських паперах колекції В.В. Тарновського. До речі, щодо архіву і колекції Полетик, то хоча він і зберігся фрагментарно, але складає тисячі одиниць насамперед в ІР НБУ НАН України, фондах Чернігівського історичного музею та ВР РНБ в Санкт-Петербурзі (Докладніше див.: Литвинова Т.Ф. Папери родини Полетик в архівосховищах України та Росії // АУ. – 2006. – № 1 – 6. – С. 47 – 68), які активно використовувалися і використовуються дослідниками.

** Якщо точніше, то з даного епістолярного комплексу відомо 7 листів, але один з них від 17 лютого 1810 р. був надрукований О. Лазаревським з чистовика, а В. Горленком з чернетки, які мають суттєві відмінності. Дивись лист № 21.

могли Д.М. Бантиш-Каменському в справі збирання матеріалів для історії Малоросії, який підтверджує високий авторитет А.І. Чепи як знавця місцевої старовини.

Окрім епістолярної спадщини, введено до наукового обігу джерельну базу персонологічного вивчення Андріана Чепи репрезентують також опубліковані в «Киевской старине» М.В. Стороженом його рукописні замітки²⁹, та історико-юридична праця самого А.І. Чепи³⁰. Окрім того, в літературі висловлювалося припущення, що йому належить також нарис «Нежинские греки», опублікований в «Украинском альманахе» за підписом А.Ч. у вигляді листа до І.Г. Кульжинського³¹.

Введений джерельний комплекс кінця XIX – початку XX ст. реанімував абсолютно на той час викреслену з історії Малоросії постать. Це повернення сталося як через свідому орієнтацію редколегії «Киевской старины» і його провідного співробітника О.М. Лазаревського на пошук матеріалів та студювання історії місцевого історіописання, так і через відносно задовільний, порівняно із післяреволюційним, стан збереження приватних архівів. В той же час, перші дослідники постаті А.І. Чепи, поряд із радістю відкриття, змушені були констатувати, що: «До желанных новых открытий, это пока единственные свидетельства об этом замечательном человеке»³². Справді, важко назвати задовільним стан навіть біографічної розробки теми, якщо й досі точно не встановлені дати народження і смерті, шаблі службової кар'єри, родинне та приятельське коло, способи матеріального забезпечення, особистісні характеристики нашого героя.

Сьогодні, як і в 1894 р., можна сумно зітхати слідом за О.М. Лазаревським: «Сведений о Чепе сохранилось так мало...»³³. З особливою гіркотою це роблять історики вітчизняного джерелознавства, бо саме щодо А. Чепи збереглися відомості про роботу не лише над систематизацією власного зібрання, а про створення генералізуючої схеми джерельної бази історії Малоросії, на що звертали свого часу увагу І.П. Крип'якевич та М.П. Ковальський.

Серйозним доповненням, яке суттєво прирощує уявлення про самого А.І. Чепу, його інтереси, коло знайомств, проекти і плани, повсякденні, в тому числі й господарські, справи став комплекс листів з Відділу рукописів Російської національної

бібліотеки, який був представлений на початку цього тексту. Яке ж було моє здивування по приїзді з петербурзького вояжу до Дніпропетровська, коли я довідався, що фрагменти бібліотеки А.І. Чепи з його змістовними маргіналіями знайдені в прямому розумінні під носом, у Відділі рідкісної книги Дніпропетровської обласної наукової бібліотеки його завідуючою, невтомною працівницею Л.Г. Гурай, яка разом із одним із найбільших знавців історії книжкової справи, провідною науковою співробітницею Дніпропетровського історичного музею С.В. Абросимовою готували їх до публікації³⁴. Остання знахідка, поряд із повідомленням О.М. Лазаревського, що папери А.І. Чепи зберігалися в його маєтку іще наприкінці ХІХ ст. та були продані на вагу, зайвий раз підтверджує розпорошування родинних паперів, але цілковиту можливість збереження хоча б їх фрагментів, а значить подальших пошуків і знахідок.

Таким чином, джерельна основа теми за останній час була значно зміцнена та розширена «дніпропетровськими блоками» майже вдвічі, що викликає сподівання на виникнення можливостей для будівництва історіографічних уявлень на більш солідному та суттєво оновленому ґрунті.

Тепер щодо формальних характеристик знайдених листів. Вони знаходяться в фонді 18 (В.Г. Анастасевич) за № 95, який вміщує 11 листів А.І. Чепи до фондоутворювача від 12 січня 1812 р. по 28 серпня 1816 р. Всі вони спрямовані до Санкт-Петербургу з, насамперед, Чепурківки Пирятинського повіту (№ 1 – 5, 8, 9, 10*), а також Мар'їно Роменського повіту (№ 7, 11), де були чепинські маєтки, та Полтави (№ 6). Зміст цього епістолярного комплексу має інформаційний потенціал, який суттєво доповнює наявний досі джерельний матеріал і розсуває можливості для одержання відповідей на найрізноманітніші питання, які раніше повисали в повітрі.

Насамперед, сам факт тривалого і дуже насиченого листування розширює знання як про персональне коло зв'язків А.І. Чепи із зацікавленими історією Малоросії земляками, так і про географію цього спілкування. Зверну увагу на те, що досі

* Посилання на певний лист А.І. Чепи будуть скорочуватися наступним чином – № 1, № 2... – О.Ж.

джерела представляли Андріана Чепу як допитливого аматора та збирача раритетів місцевої історії, контакти якого обмежувалися лише Малоросією.

Окрім того, даний епістолярний комплекс немовби «закриває» хронологічну лакуну в скупих джерельних відомостях про нашого героя: його листування з В.Г. Полетикою завершувалося 17 лютого 1810 р., а останній відомий лист до М.Г. Репніна був датований 17 січні 1817 р. В проміжку між цими датами й розташувалося епістолярне спілкування, що розглядається.

Листування здебільшого мало діловий характер. А.І. Чепа, що традиційно для його епістолярій, пропонував кореспонденту свої історичні скарби, розкривав їх зміст, пропонуючи, таким чином, петербурзькому земляку допомогу у вивченні малоросійського права та історії. Андріан Іванович цікавився планами В.Г. Анастасевича, повідомляв про місцеві враження від публікацій його праць, просив допомоги в розшуку втрачених рукописних книжок із своєї колекції. Водночас, можна припустити, що стосунки між кореспондентами протягом листування міцнішали й набували більш теплих форм. А.І. Чепа нерідко, в дусі приятельського листування, оздоблював свої послання місцевими новинами, повчальними та кумедними історіями, анекдотами, подробицями з особистого життя. Поступово змінювалася форма звернення А.І. Чепи до свого адресата: починаючи від офіційного в перших листах «Милостивый государь мой Василий Григорьевич!», в останніх вона набуває більш душевного, дружнього характеру (№ 8, 11): «Милостивый государь мой, почтеннейший земляк Василий Григорьевич!», «Милостивый государь мой, почтеннейший друг, Василей Григорьевич!». Хоча, зауважу, що лист з найщирішим зверненнями та привітанням виявився у наявній колекції останнім і, можливо, припинив листування взагалі.

Чи продовжувалося заочна розмова наших кореспондентів? Чи збереглися листи-відповіді В.Г. Анастасевича? Впевнено відповісти на ці питання без додаткових архівних розшуків не можливо. Висловлю лише припущення. Щодо першого, то письмове спілкування між цими кореспондентами навряд чи мало продовження. На користь цієї думки непрямо свідчить те, що дане листування збереглося в комплексі, в якому з очевидністю бачимо перший лист А.І. Чепи з відповіддю на лист-ініціативу

В.Г. Анастасевича, якому хтось порекомендував звернутися до нього як знавця малоросійської історії*, а значить, можна припустити, що лист № 11 фінальний. Окрім того, з початку 1810-х рр., коли В.Г. Анастасевич остаточно увійшов до кола петербурзького літературно-наукового світу як один з найерудованіших бібліографів імперії, визнаний перекладач та суспільний діяч, що вів надзвичайно інтенсивне інтелектуальне життя (співробітник багатьох столичних журналів, член різних наукових товариств та Комісії укладання законів), навряд чи серед його численних кореспондентів, багато з яких визначали стан суспільної думки і настроїв в Росії, листування з відвертим провінціалом, хоча й земляком, могло конкурувати за обсягом і проблематикою, скажімо, з епістолярним спілкуванням В.Г. Анастасевича з Євгенієм Болховітіновим, або з В.Н. Каразіним, з якими велися глибокі дискусії з приводу напрямків і способів реформуванні суспільного устрою і соціальних стосунків в цілій імперії.

Щодо другого питання, висловлю стриманий оптимізм, бо відомо, як пунктуально та дбайливо ставився В.Г. Анастасевич до всього ним написаного, в тому числі й до листування, а тому нерідко робив копії (відпуски) своїх листів до численних кореспондентів³⁵. Це залишає сподівання на те, що в паперах В.Г. Анастасевича можна буде відшукати і його листи до А.І. Чепи, і не тільки до нього. Дуже вірогідно, що відповіді свого петербурзького приятеля А.І. Чепи довго і ретельно зберігав, бо не дарма ж обіцяв, через важливість для нього пошань із столиці спеціально переплести їх у окрему книжку (№ 10). Зрозуміло, це надасть можливості до реконструкції потреб, запитів і праці В.Г. Анастасевича в царині малоросійської

* Про малоросійські контакти Василя Григоровича знаємо небагато, але відомо, що в його часописі «Улей» (1811 – 1812) друкувалися О. Шафонський та М. Берлінський, яких добре знав А.І. Чепи. В літературі відмічалось, що у 1820-ті рр. В.Г. Анастасевич «проектировал издание «Истории Малороссии» М. Берлинского» (Див.: Брисман М.А. Указ. соч. – С. 235.). Відомо також про добре знайомство В.Г. Анастасевича з Д.М. Бантиш-Каменським (Див.: Анастасевич В.Г. Записка о Василии Назарьевиче Кармазине // ЧОИДР. – М., 1861. – Кн. 3. – С. 193 – 194). Можна припустити, що рекомендувати А.І. Чепу міг Д.П. Трошинський. Але, як зазначено в № 1, безпосередньо представив Андріана Івановича петербурзькому бібліографу якийсь «отец Петр».

історії і права, його планів і проектів у цій галузі. Засмучує лише те, що колосальний архів петербурзького малороса після його смерті у 1845 р. був значною мірою загублений і розпорошений, але чим більше складнощів і перепон, тим більше честі, задоволення і несподіванок чекає на майбутніх дослідників сюжетів вітчизняної історіографії.

Водночас наявний матеріал надає підстави реконструювати хоча б склад епістол В.Г. Анастасевича. Спираючись на помітки останнього на одержаних чепиних листах про дати отримання та відповіді, а також на згадки про надходження чергового петербурзького послання в текстах А.І. Чепи, встановлюємо, що В.Г. Анастасевич написав щонайменше 9 листів: (від 8 та 15 березня 1812 р., 4 квітня, 12 вересня та 2 грудня 1813 р., 3 лютого 1814 р., 30 березня та 22 жовтня 1815 р., 3 квітня 1816 р.). Окрім того, на мій погляд, дуже вірогідно існування ще листа-ініціативи, на який і відповідає А.І. Чепи (№ 1), представляючи коло своїх інтересів та можливостей допомогти своєму кореспонденту. Хоча, можна припустити й відсутність такого листа, якщо прохання вийти на зв'язок було зроблено В.Г. Анастасевичем через посередників в усній формі, на користь чого може бути прикінцева фраза А.І. Чепи в № 1: «Я не имею вашего адреса». До речі, в № 7 А.І. Чепи турбувався чи одержав адресат його листа від 10 травня 1814 р., який відсутній, вказуючи нам на прикру джерельну втрату.

Незважаючи на порівняно скромний обсяг даного листування в епістолярних комплексах В.Г. Анастасевича, в джерельній базі вивчення як самого А.І. Чепи та його оточення, так і проблем суспільної та історичної думки, малоросійського історіописання, історії архівних скарбів, персональної і повсякденної історії він має шанси зайняти помітне, а часом й унікальне місце.

Насамперед, даний комплекс суттєво розширює відоме коло спілкування А.І. Чепи з «прежними изыскателями малороссийской старины», надає інформацію, якої так не вистачає задля реконструкції живих людських стосунків між ними, для створення нарешті джерельної основи їх наукових біографій.

Якщо активні зв'язки А.І. Чепи з В. Полетикою, знайомство з М. Берлінським, про яких йдеться у посланнях до В.Г. Анастасевича, були відомі й раніше з надрукованих матеріалів, то в

згаданих листах «з'являються» особисті контакти, спілкування з О. Шафонським, П. Симоновським, А. Рігельманом. З кожним з них, наскільки можна бачити з тексту, у А.І. Чепи склалися свої стосунки. Це і зрозуміло. Люди суттєво різнилися за віком, інтересами, службовим становищем. Але всі ці зв'язки стосувалися писання та читання історії Малоросії, де А.І. Чапа, не зважаючи на свою ерудицію, виступав або як експерт, або як посередник, або як прохач текстів іще одного варіанту вітчизняного «великого наративу», але ні в якому разі не як історичний письменник. Не зважаючи на те, що сам він так і не наважився писати свій варіант зв'язної історії батьківщини, він виступав як досвідчений її знавець по суті з історіографічними та джерелознавчими спостереженнями, встановлюючи генетичний і сюжетний зв'язок між основними її тогочасними варіантами. А.І. Чепу цікавили джерела всіх цих історій, текстові відмінності між ними, інформаційна цінність наведених в них повідомлень (№ 1, 6, 11).

Надзвичайний інтерес представляють свідчення про приятельські стосунки нашого героя з В.Я. Ломиковським та інтелектуальні зацікавлення останнього. Причому зазначена дата та місце знайомства – літо 1811 р., маєток Д.П. Трошинського в Кибенцях, який був на той час центром тяжіння та популярним осередком спілкування полтавського дворянства, де відомий аристократ, сановник і меценат хлібосольно приймав своїх братів менших, влаштовуючи пишні бенкети та розваги. В.Я. Ломиковський пізніше навіть докладно занотував один з таких епізодів у себе в щоденнику³⁶. Наявність особистих стосунків А.І. Чепи і Д.М. Трошинського підтверджує характеристика: «благодетель мой» (№ 1). Дуже вірогідно, що знайомство Андріяна Івановича та Василя Яковича, незважаючи на суттєву вікову різницю, переросло, можливо на ґрунті інтелектуальних інтересів, у приятельські відносини, бо скупа атестація Ломиковського в № 1 від 12 січня 1812 р. змінилася в № 4 за 12 жовтня 1813 р. теплим «друг мой».

У першому листі А.І. Чапа інформував свого кореспондента, про те, що його новий знайомий збирає і записує пісні сліпців-бандуристів (№ 1), будучи переконаним, що це, як зазначалося з легкою іронією, «наши олгиры и осияны». Не варто зупинятися

на тому, що тоді то була данина літературній моді, але сам факт досить примітний. Не випадково, рукописна збірка фольклорних записів В.Я. Ломиковського неодноразово привертала увагу дослідників як один з перших комплексів українського фольклорного матеріалу³⁷. Не зважаючи на підтримку цього проекту, навіть певну допомогу, Андріан Іванович, як людина старшого покоління, з деякою недовірою ставився до нових захоплень освіченої молоді: «В песнях наших Гомеров с бандорами я никогда не находил исторического правдоподобия». Єдиним виправданням цього захоплення А.І. Чапа вважав можливі художні вартості цих пісень (№ 4). Вірогідно, В.Г. Анастасевич зацікавився фольклористичними вправами В.Я. Ломиковського в зв'язку з проектом укладання кимсь із його петербурзьких знайомих, а, можливо, й ним самим малоросійського словника. А тому, якщо в № 1 А.І. Чапа лише інформував про забавки свого знайомого, то в № 4 та № 5 під тиском ученого кореспондента не лише обіцяв випросити і списати збірник В.Я. Ломиковського, але й сам заохотився збирати і доставляти до Петербургу зразки народних слів. Як бачимо, цей сюжет наочно ілюструє механізми стихійного проникнення преромантичних уявлень до просвітницького дискурсу інтелектуальних зацікавлень місцевої освіченої публіки та осмислення нових підходів до формування джерельної бази малоросійської історії.

Інформаційна цінність епістолярного комплексу, не зважаючи на те, що В.Я. Ломиковському тут присвячено лише декілька рядків, суттєво збільшується за рахунок того, що там про нього не написано. Мені нещодавно доводилося відмічати необхідність суттєвого перегляду ролі та місця В.Я. Ломиковського в українському регіональному історіописанні в контексті відмови від концепту «українського національного відродження» стосовно вітчизняного історіографічного процесу другої половини XVIII – першої половини XIX ст. та нормалізації його професійного вивчення³⁸. Так сталося, що сучасною українською історіографією він сприймається як «відомий історик», який «підготував матеріали для написання повної історії України», один з тих, хто на початку XIX ст. «займався дослідницькою та видавничою діяльністю» в галузі історіописання, як автор численних історичних розвідок³⁹. В оцінках же інтересів свого друга, з інтелектуальними нахилами

якого, треба думати, такий чіпкий до нових, невідомих, рідкісних писемних джерел, що він їх випрошував, вимолоував, добував в різний спосіб, А.І. Чапа був добре ознайомлений, не чути найменшого бажання представити «історичне зібрання» В.Я. Ломиковського та його «історичні твори» як щось цінне та оригінальне для петербурзького земляка, що потребував інформації з історії батьківщини. Важко навіть припустити, що А.І. Чапа, який був надзвичайно добре поінформований з наявністю крупних приватних зібрань з історії Малоросії, уважно стежив за історичною літературою і періодикою, не був обізнаний з історичними творами та колекцією В.Я. Ломиковського.

Справді, такого роду листування відкриває рідкісну можливість для історіографа почути не сконструйовані через століття, а оцінки сучасників, їх живі голоси. Особливо це стосується другої половини XVIII – першої чверті XIX ст. де ці голоси в більшості випадків зафіксовані фрагментарно, а значить фрагментарною, а нерідко й курйозною виглядає історія вітчизняної історичної науки.

Водночас, в № 1 повідомлялося про досі невідомий проект В.Я. Ломиковського, – мандрування по Малоросії. Причому А.І. Чапа зазначав, що план не лише в голові, а уже й на папері, він пишався автором, який мав «к тому способность и практика». На жаль, залишається лише здогадуватися, що це за «практика» і які підтвердження здібностей були представлені А.І. Чепі його приятелем. Так або інакше, перед нами постає людина, в повсякденності якої літературні вправи займали помітне місце та не обмежувалися лише пасивним читанням. В.Я. Ломиковський, як і багато хто з тогочасних малоросійських дворян, був схильний приміряти на себе модний сюртук літературного діяча. З одних виходили Туманські, Маркевичі, Гнедичі, Наріжні, Гоголі, інші залишалися на рівні літературного епігонства, легко міняючи свої захоплення, разом із зміною інтелектуальної моди⁴⁰. З «мандруваннями» В.Я. Ломиковського нічого не вийшло, але представлене А.І. Чепом з перших рук заслуговує на увагу як важливий історіографічний факт, що засвідчує живе і безпосереднє реагування малоросійських інтелектуалів на зміни літературних захоплень⁴¹.

Ще одна сюжетна лінія нашого листування не може не викликати зацікавлення. Це архівознавчі спостереження та колекціонерська одержимість Андріана Івановича. Про його велике та значне рукописне зібрання відомо іще з публікацій О.М. Лазаревського та В.П. Горленка. Але питання його складу, способів формування, використання і популяризації, збереження, подальшої долі, значною мірою залишаються відкритими.

Саме листування розпочиналося з пишного компліменту В.Г. Анастасевичу в зв'язку з його працею «достойной коленопреклонения». Що це за праця з тексту листів не ясно*. Але зрозуміло, за що повинна бути вдячна В.Г. Анастасевичу батьківщина. Таке глибоке почуття заслуговує, на думку А.І. Чепи, «сохранение исторических памятников для потомков». Гадаю, що саме це Андріан Іванович міг поставити, мабуть і ставив, в заслугу самому собі. Все відоме нам чепине листування просякнуте ідеями збереження архівних матеріалів та їх служіння благу батьківщини та її добробуту.

Цілком не випадково, репрезентацію свого рукописного багатства А.І. Чапа розпочав з сумної історії втрати своїх чотирнадцяти рукописних збірників, що були передані наприкінці XVIII ст. Я.М. Марковичу до Петербургу. Ця майже хрестоматійна історія поповнилася в № 1 деякими, на мій погляд, суттєвими деталями. Виявляється, що А.І. Чапа не складав руки і наполегливо продовжував розшуки загублених рукописних скарбів. В сподіванні віднайти хоча б їх рештки взимку 1810 – 1811 рр. він спеціально їздив до маєтку Марковичів, але нічого там не знайшов. Примітно, що він шукав не лише свої книги, а також хоча б уривки з рукопису марковичевої «Історії Малоросії», що додає певні подробиці

* Найвірогідніше йдеться про багатолітню роботу В.Г. Анастасевича в Комісії укладання законів, де він з 1809 р. почав працювати помічником начальника відділу малоросійських та польських законів і, мабуть, саме з цього виробничого приводу звертався до рекомендованих йому місцевих знавців. Можливо, мова про переклад В.Г. Анастасевичем Литовського Статуту, захоплені відгуки про що знаходимо у № 9. Чи йдеться про якісь «полезные занятия о малоросийской истории», які згадані у № 3? Ясно одне, що В.Г. Анастасевичу не була чужою проблематика історії його рідної Малоросії, про що ми, нажал, майже нічого не знаємо.

до суперечки з питання про наявність в доробку Я.М. Марковича цієї праці не лише як результату, але й як процесу.

Повідомляючи про розшуки архівного зібрання через петербурзьких знайомих, А.І. Чепи не міг не використати наданої можливості щоб залучити до цих пошуків й В.Г. Анастасевича (№ 1). А для орієнтації останнього виділявся і давався загальний опис двом, на його думку, найціннішим книгам, чим встановлювалася своєрідна джерельна ієрархія, ранжирувалися документи за їх важливістю для історії Малоросії (№ 1). В такий спосіб відкривалася іще одна можливість для дослідників скласти уявлення про чепине зібрання та наблизити його реконструкцію.

Перша книга – рукописний збірник, що вміщував офіційні папери другої половини XVII – XVIII ст. Він був подарований А.І. Чепі його начальником П.О. Румянцевим-Задунайським, який, треба думати, був обізнаний із захопленнями свого підлеглого і, таким чином, підтримував його зусилля. Привертає увагу те, що не зважаючи на підкреслену А.І. Чепі цінність цього рукописного тому, він зазначав, що всі вміщені в ньому документи можна без додаткових складнощів відтворити і зараз, в усякому разі для нього це не буде проблемою. Така суперечлива характеристика одного з найцінніших рукописів власного зібрання наводить на думку, яка підтверджується технологією укладання таких збірок шляхом взаємного перекопіювання, своєрідного колообігу однотипних паперів у середовищі знавців місцевої старовини, що навряд чи колекція А.І. Чепи мала настільки унікальний характер, що її інформаційні можливості істотно перевищували потенціал аналогічних приватних зібрань. Інша справа, що дев'ятнадцятирічна служба А.І. Чепи при П.О. Румянцеві, відкривала йому широкий доступ як до важливих поточних документів, так і до паперів минулих часів, дозволяла займатися колекціонуванням на досить високому на той час рівні.

Друга книга, на яку найперше звертається увага В.Г. Анастасевича, включала літописець Київського князівства, яке А.І. Чепи ототожнював із Малою Росією. Але неможливість віднайти аналогічний текст серед зібрань рукописної старовини його численних приятелів, аматорів рідної історії, змушує цей

рукопис вважати рідкісним, хоча б у тодішньому колі джерельної обізнаності малоросійської освіченої публіки*.

Про склад колекції А.І. Чепи свідчить і передача ним петербурзькому кореспонденту рукописної книги польських сеймових конституцій. Причому малоросійського колекціонера цікавили проблеми, якщо можна так сказати, археографічного характеру. Він просив звірити текст його книги з друківаними польськими конституціями на предмет точності копіювання рукописного тексту (№ 4, 9). Більше того, Андріан Іванович наважувався підказувати В.Г. Анастасевичу, одному з кращих бібліографів свого часу, визнаному знавцю польської літератури та історії, де в Петербурзі можна знайти потрібні примірники, демонструючи свою обізнаність щодо долі переміщеної до російської столиці після ліквідації Речі Посполитої королівської бібліотеки (№ 4).

Взагалі до матеріалів власної колекції А.І. Чепи ставився з належною долею критичності. Пропонуючи пересилати В.Г. Анастасевичу й надалі матеріали з свого зібрання (мова йшла про наступні дві рукописні книги (№ 7), зміст яких, на жаль, не розкривався), він, будучи обізнаним з діловодським обігом, вважав за потрібне перевіряти їх зміст з документами московських архівів Іноземної колегії (його роль для вивчення малоросійської історії відзначалася А.І. Чепом особливо, № 7) та Сенату (№ 4). До речі, той ентузіазм А.І. Чепи, з яким він захопився пропонувати свої історичні скарби петербурзькому приятелю, з невідомих причин, мабуть, не знайшов у того відповідного відгуку. Відправивши першу книгу до столиці 12 жовтня 1813 р. (№ 4) і пропонуючи, по її поверненні надсилати наступні, наш герой, у кожному подальшому посланні тактовно, але наполегливо просив повернути першу, але, як свідчить останній лист від 28 серпня 1816 р., до тієї пори це так і не було зроблено. Безумовно, як вчить досвід, обмін книжками в усі часи був справою ризикованою! Але чого не зробиш заради слави Батьківщини!

Будучи колекціонером з великої літери, Андріан Іванович, в тому числі за своїми службовими обов'язками, був добре обізнаний з історією не лише приватних, але й державних

* Залишаємо сучасним джерелознавцям справу ідентифікації втраченого літописного тексту.

архівних зібрань, стислий екскурс яких представлений у листуванні (№ 4). Він з повним правом міг риторично, пафосно, але з щирим болем вигукнути: «Сколько погибло оных [рукописних пам'яток] прежде и в моих глазах?» (№ 6). Мабуть, розуміння цього підштовхувало ще на початку кар'єри рятувати від забуття свідчення минулого своєї Батьківщини. Про те, на що націлювалося його збирання, говорив сам А.І. Чепа, виділяючи серед сотень тисяч судових справ архіву Малоросійської колегії як найважливіші «исторические и политические памятники: договорные пункты, высочайшие грамоты и указы, также последнего Гетьмана ордера...» (№ 4). Виходячи з цього цілком можна зрозуміти принципи відбору матеріалів для колекції, а також зміст того власного реєстру справ архіву колегії, який, як похвалявся Андріан Іванович своєму кореспонденту, містив «все, что там есть достопамятного» (№ 4).

Створення поважної рукописної історичної колекції потребувало значних матеріальних та організаційних зусиль. Коли А.І. Чепа служив у П.О. Румянцева, то використовував своє становище, яке давало доступ до державних архівосховищ. Іншим надійним способом, який він радив застосовувати В.Г. Анастасевичу, що прагнув одержати відомості з чернігівського губернського архіву, де зберігалися перевезені свого часу з Глухова справи Малоросійської колегії, був «большой кредит у г-на черниговского архивариуса». Але в абсолютній більшості випадків з державними установами (якщо не припускати фактів викрадення документів) та приватними зібраннями (якщо це не подарунки, або умисне неповернення матеріалів) колекціонеру приходилося мати справу з переписувачами.

Листування, що розглядається, надає цікаву інформацію до вивчення вітчизняної археографічної справи на тому своєрідному етапі, коли рукописне множення історичних текстів, потроху, але впевнено почало витіснятися їх друкарським відтворенням. А.І. Чепа постійно скаржився, що навіть наявність у його руках цінних джерел, при всьому його бажанні, не гарантує прирощення колекції через незадовільний стан процесу переписування («препоганый писарь мой»; № 5). Неодноразово чуємо нарікання на те, що знайти кваліфікованих переписчиків дуже складно (№ 4). Більше того, А.І. Чепа навіть просив протекції далекого

В.Г. Анастасевича, щоб чернігівські знайомі останнього порекомендували йому здібного копіїста (№ 6, 7). Сам малоросійський колекціонер із сумом згадував, що маючи два роки на руках рукопис С. Величка, переданий йому В. Полетикою (№ 5) та півтора роки «Донскую историю» О. Ригельмана (№ 5), він так і не зміг їх переписати через брак обізнаних і вправних копіїстів.

До потенціалу археографічної інформації також належить повідомлення про ідею, скоріше риторичне запитання, А.І. Чепи: «Почему же не напечатать гетманских договорных пунктов?» (№ 11). В ряду його ж відомих мрій про створення корпусу публікацій джерел до історії Малоросії, на зразок новіковської «Древней российской вивлиофики», ця пропозиція, хоча й виглядала на той час майже фантастично, зараз стає важливим надбанням вітчизняної археографічної думки.

Епістолярний комплекс демонструє коло читання та історіографічну обізнаність А.І. Чепи як одного з представників освіченого місцевого панства. Мабуть, не випадково, він пильно стежив за пресою, насамперед звертаючи увагу, наскільки це видно із листування, на історичні публікації. Андріан Іванович висловлював жаль, що не встиг передплатити анастасевичев «Улей» (№ 3). І, впевнений, це не загравання із своїм кореспондентом. В цьому часописі немовби зустрілися історія Польщі та Малоросії. Тут друкувалися праці його знайомих М. Берлінського та О. Шафорського, відомих польських істориків А. Нарушевича, твори якого згадувалися в № 4, К. Богуша, Т. Чацкого.

Повідомлення про те, що лише від петербурзького кореспондента наприкінці серпня 1816 р. А.І. Чепи із деяким здивуванням довідався про початок виходу харківського «Украинского вестника» (перше число з'явилося в січні цього ж року), наводить на думку про невисоку інформаційну мобільність між Малоросією та Слобожанщиною (№ 11), орієнтацією освічених малоросів насамперед на російські столиці, а не на етнічно українські регіони, про що вже доводилося писати.

Серед тогочасних журналів, читаних А.І. Чепією, бачимо популярний петербурзький «Вестник Европы», де він уважно ознайомився в останньому числі 1813 р. з статтею про Руську Правду (№ 6). Додам до цього, що знахідки решток чепиної бібліотеки

свідчать про постійну наявність у нього під рукою «Месяцесловов»...

Без сумніву, А.І. Чапа був добре обізнаний і з тогочасною історичною літературою. Вище зазначалися його рекомендації В.Г. Анастасевичу звертатися до переведеної до Петербургу польської королівської бібліотеки, на додачу до цього, він радив як з обов'язковими для тих, хто хоче знати історію Малоросії, ознайомитися з працями Г.Ф. Міллера та книжками В. Рубана (№ 5). А.І. Чепі були відомі також праці М.М. Щербатова, братів Стройновських, перекладені з польської В.Г. Анастасевичем. Він висловлював задоволення від «препоручения» його Євгенію Болховітінову, що засвідчувало знайомство з творчістю вченого ієрарха (№ 9). Звичайно, поза цим списком, окресленим даним листуванням, ще десятки і десятки книжок і авторів, які були в бібліотеці збирача. Зрозуміло, йдеться не лише про надруковане, бо на той час абсолютна більшість цілісних малоросійських історій були ще в рукописах, а їхні копії надійно зберігалися в колекції А.І. Чепи.

Окремої уваги потребує сюжет, присвячений твору Олександра Ригельмана «Летописное повествование о козацком малороссийском народе», який в чепиних текстах зветься або «Малороссийская история», або «История г. Ригельмана». В листуванні він займає особливе місце, утворюючи цілісну новелу про захоплюючу історію самого твору та навколо нього. Насамперед, важливою і, як здається адекватною, уявляється висока оцінка А.І. Чепю цієї праці як вершини малоросійського літописання, як найповнішої компіляції, найширшого зведення історії краю. Мабуть, тому, а не лише з дружніх почуттів до сина історика Аркадія, А.І. Чапа, як свідчить текст його оповіді, зайняв таку активну, дещо агресивну і, можливо, вирішальну позицію в справі збереження та видання цієї пам'ятки.

Наскільки високо Андріан Іванович оцінював цю працю, свідчить те, що навіть маючи можливість через дружбу з А.О. Ригельманом, взяти її для переписування, він, боячись за її випадкову втрату, відмовив собі в такому задоволенні, наполягаючи, щоб сам Аркадій Олександрович найняв студента чернігівської семінарії для копіювання для нього цього тексту (№ 6).

Важливими історіографічними фактами є свідчення, що Аркадій Олександрович ще 1802 р. запропонував А.І. Чепі для майбутнього видання «поправить сочинение сие и дополнить материалами из новейших времен», що, погодившись на це, Андріан Іванович через брак «нужных к сему делу способностей» (№ 6), відмовитися, що рукопис ледве не зник і до 1814 р. п'ять років знаходився у Москві у якогось барона Сердобіна, що в наступні роки А.І. Чапа наполегливо добивався від А.О. Ригельмана продовжити справу видання праці батька.

Один з фрагментів ригельманова сюжету представляє варіанти уявлень тогочасного освіченого панства про бажані стандарти історіописання та їх динаміку. Так, А.О. Ригельман пропонував своєму приятелю «поправить сочинение сие и дополнить материалами из новейших времен», тобто зробити справу в такому ключі, в якому працював його батько, – збирати, копіїювати, виправляти тексти інших авторів на підставі здорового глузду. Відмова ж А.І. Чепи, в його репрезентації, була пов'язана не лише з відсутністю письменницького хисту, але й ваганнями, чи дозволено справжньому історичу втручатися у чужий текст без загрози зіпсувати його. Симптоматично, що, не находячи відповіді на це вже актуальне для того часу питання, він звертався до петербурзького освіченого авторитету (№ 6).

Незважаючи на захоплення А.І. Чепи збиранням писемних джерел, історичною літературою, здається, неварто перебільшувати значення місця колекціонування у житті А.І. Чепи та подібних йому «прежних изыскателей». Про те, що це ніколи не було їх основним заняттям яскраво свідчить прохання В.Г. Анастасевича в листах від березня 1812 р. надіслати йому «реестр сведений исторических», тобто опис чепиного зібрання, який той як не намагався, так і не зміг відшукати (№ 2). Хоча на дозвіллі між ярмарками, заняттям винокурінням, продажем тютюну (№ 10), дворянськими виборами, турботами про податки та кріпосних селян, навчанням дітей у своїй школі, він продовжував при нагоді розширювати свою колекцію новими надходженнями, з невідомою радістю повідомляючи про це столичного ученого (№ 8).

Листування з В.Г. Анастасевичем відкриває нову грань аматорських захоплень А.І. Чепи, спровокованих модними

культурними віяннями, яким піддалися деякі представники молодшого покоління малоросійських інтелектуалів. Йдеться про зацікавлення народною мовою та фольклором. Як уже згадувалося, це виявилось насамперед у проектах В.Г. Анастасевича та якогось його петербурзького приятеля щодо укладання малоросійського словника та його намагання одержати через А.І. Чепу зібрання народних пісень В.Я. Ломиковського та зразки місцевих говорів.

Андріан Іванович, в центрі колекціонерської уваги якого завжди були насамперед офіційні папери та літописи, реагуючи на незвичне і дивне для нього замовлення, висловив низку власних спостережень з приводу мовно-фольклорної проблематики, які заслуговують на увагу з точки зору уточнення механізмів генези елементів етнографічної самосвідомості малоросійських інтелектуалів. Як уже зазначалося, А.І. Чєпа спочатку поблажливо-іронічно поставився до записів пісень бандуристів, які робив В.Я. Ломиковський, вважаючи народну творчість негідною бути серйозним історичним джерелом (№ 1, 4). Однак, побачивши захоплення народною мовою не тільки у такого ж як він малоросійського поміщика, а й у поважного земляка, який став визнаним столичним ученим, А.І. Чєпа, потроху включався у нові для нього заняття. Він повідомляв, що має в своєму розпорядженні декілька давніх віршів, але лише тих, що відносяться до історії, зазначаючи, що «наша родимая сторона не имеет собственного ладу на стихотворение» (№ 4).

Імовірно, відчуваючи деяку незручність у ситуації інтелектуального неспівпадіння, виправдовуючись, принижено називаючи себе безграмотним, Андріан Іванович рішуче висловлював скепсис стосовно планів утворення малоросійського словника, не бачачи в місцевій мові чогось осібного і окремого від російської. На його думку, укладати словник єдиної малоросійської мови є безперспективною справою бо, «...в каждой губернии, в каждом уезде и в каждом околотке употребляют выдуманные, там на месте, слова, кои в других околотках неизвестны». А.І. Чєпу не переконувала навіть наявність і популярність «Енеїди» І.П. Котляревського, яка, як від гадав, зовсім не доводила, що малоросіяни розмовляють якоюсь відмінною від російської мовою (№ 4).

Така тверда позиція, представлена в листуванні 1812–1813 рр., як під напором своїх опонентів, так у зв'язку із розширенням власного кола читання (потрапив на цікаву статтю в грудневому 1813 р. числі петербурзького «Вестника Европы»), зазнала певних змін і в № 6 (10 березня 1814 р.) А.І. Чепи вже зізнавався, що переіменув свою думку про необхідність малоросійського словника. Зверну увагу, і це підтверджує положення моєї книжки, що основні аргументи та імпульси щодо актуальності інтелектуальних, в тому числі наукових, інтересів освіченого дворянства Малоросії до народної мови мали скоріше зовнішнє, ніж місцеве походження⁴².

В пропонованих епістоляріях особливе місце, на мій погляд, займає № 11, де розгорнуті в своєму роді «історіософські» характеристики гетьманського правління та історії Гетьманщини загалом. Відразу зазначу, що патріотизм А.І. Чепи, його піклування про славу Батьківщини, заслуги перед малоросійською нацією не ставилися під сумнів ані його сучасниками, ані тими, хто намагався вивчати історіографію другої половини XVIII – першої половини XIX ст. Тому чимало підтверджень. Але що таке «патріотизм» того часу, яка його природа, варіанти, змісти, еволюція – всі ці питання, здається, мало цікавлять вітчизняних знавців суспільної думки та історіописання. Термін «патріотизм» стосовно зазначеного періоду надзвичайно широко використовується в модернізованому вигляді як самозрозумілий, константний, тобто такий, який добре знайомий сучасним авторам по набору націоналістичних ідеологем середини XIX – початку XXI ст.

А.І. Чепи надзвичайно різко характеризував право Гетьманщини («разбойничьи законы»), деспотичний і корупційний характер організації політичної влади («гетманское правление было самое адское»), відсутність в ті часи особистої і майнової безпеки. Відомий «український патріот», «автономіст» та «традиціоналіст», подолання усіх цих жахів міцно пов'язував з реформуванням його Батьківщини російськими самодержцями («По щастию в Малоросии подобные безпутства предупреждены мудрыми указами и учреждениями»), причому підкреслював, що всіма перевагами, які мають малоросіяни, вони зобов'язані милості російських царів. Яскравий та експресивний текст,

мабуть, на думку А.І. Чепи, повинен був викликати співчуття у земляка В.Г. Анастасевича. Не помилюся, якщо зазначу, що подібні погляди й оцінки для того часу були не поодинокі серед тодішніх освічених малоросіян.

«Історіософський» сюжет А.І. Чепи загострює проблему теоретичної озброєності, термінологічного інструментарію сучасних історіографічних досліджень, вивчення інтелектуальної історії. Усталений з середини 1990-х рр., насамперед завдяки працям З. Когута, поділ суспільних «партій» малоросійського старшинства-дворянства другої половини XVIII – першої половини XIX ст. на «традиціоналістів» та «асиміляторів», або «патріотів» та «централізаторів» в примітивному осмисленні надзвичайно широко і міцно утвердився в дидактичній практиці та учбовій літературі, дуже нагадуючи (тому, мабуть, і легко сприйнятий), «козаків-розбійників», «червоних-білих», «наших-фашистів», «соціалізм-капіталізм», «арабських терористів-європейських цивілізаторів». Зручність і психологічна комфортність таких схем самоочевидна. Але, як помітив трохи з іншого приводу г. Грабович: «...бінарне й неминуче категоричне розрізнення, як на мене, не є легітимним, тобто воно не може служити продуктивним знаряддям або критерієм чи то для історичного, чи для літературно-історичного аналізу»⁴³.

Врешті-решт, проблема полягає не в тому, кого з малоросійських діячів другої половини XVIII – першої половини XIX ст. розташувати під яким ідейним прапором. Вона навіть не в тому, як і з чого ці прапори зшиті, яку мають форму й колір. Проблема – в виборі адекватних теоретико-методологічних підходів та відсутності розгалуженої, різномірневої вітчизняної історіографічної традиції вивчення інтелектуальної історії.

Справді, дивно, що при всій, здавалося б, увазі до питань суспільно-політичних рухів та духовно-культурного життя в українській історіографії останніх майже двадцяти років, інтелектуальна історія України цього періоду майже не розроблялася. Зрозуміло, що подібна проблематика потребує насамперед персоналістичних досліджень, бо ідеї виробляють люди. Проте й досі інформація про персональний склад, духовний світ, інтелектуальний потенціал, історичні уявлення, повсякденне життя, господарські турботи малоросійської еліти

другої половини XVIII – першої половини XIX ст. черпається з праць XIX – початку XX ст. А тому важко не погодитися з думкою О. Забужко, що вже не можна задовольнитися наявним історіографічним доробком у вивченні проблем українських елітних груп модерного часу⁴⁴.

Впевнений, що А.І. Чапа, як і Ф.Й. Туманський, В.Г. Полетика, В.Я. Ломиковський, та багато інших малоросійських дворян кінця XVIII – перших десятиліть XIX ст. при всьому їх самовідданому патріотизмі, аж ніяк не мріяли, про реставрацію решток автономного устрою України в межах Російської імперії, як нерідко нас запевняють, а скоріше шукали прийнятні для Малоросії та її еліти шляхи інтеграції до російських структур.

Я також зовсім не хочу занадто розчарувати творців і прихильників реставраційного етапу в історії української історичної науки, який вони розташовують в проміжку з 80-х рр. XVIII ст. і аж до 1825 р.⁴⁵. Але їм все ж таки прийдеться, зважуючи на історіографічні джерела, в тому числі й наведені листи, або ретельно перевіряти населення цього екзотичного періоду на відповідність пропонованим характеристикам, або переносити його на якийсь інший хронологічний відрізок*.

Звичайно, я чудово розумію, що публікація чепиних листів не знімає питання змісту, плинності, еволюції, сфери застосування, розуміння «патріотизму» і «патріотів» саме людьми, яких береться вивчати історіограф. Вони, як й інші проблеми інтелектуальної історії залишаються не менш актуальним і дискусійним, але з дещо більшим джерельним вантажем, який, сподіваюся, стане додатковим стимулом, надасть відповіді та поставить нові запитання перед тими, хто їх шукає...

І насамкінець, епістолярії, що розглядаються, незважаючи на їх у цілому діловий тон, поступово набуваючи характеру приятельської розмови, переповнені відомостями про повсякденне життя малоросійського панства, а тому стануть у пригоді не лише тим, хто цікавиться історіографічною проблематикою. А.І. Чапа інформує про власні господарські турботи, дозвілля,

* Пропоную реставраційним оголосити період з початку 1990-х рр., тут нескладно і людей підібрати, і є що реставрувати. А потім подивитися, що з того вийде.

пише про місцеві справи (сватання, одруження, своє сподівання стати хрещеним батьком ще не народженої дитини А.О. Ригельмана), тут знаходимо реакції на наполеонівські війни, іронічну розповідь про 101-річного поручика з його палким бажанням одружитися, анекдот про різні діалекти Малоросії, повчальну історію про каверзи малоросійського судочинства. Всього не переповіси...

* * *

Користуючись можливостями головного редактора, не лише пропоную в додатку до статті, яка таким чином бере на себе й функції археографічного коментаря, публікацію знахідок з зібрання ВР РНБ (№ 1 – 11), але й наважуюсь передрукувати вже відоме листування (№ 12 – 26), претендуючи на презентацію всього відомого на сьогодні епістолярного спадку А.І. Чепи.

При публікації в цілому витримувався хронологічний принцип, який дещо порушений в археографічних повторах на користь цілісного представлення листування нашого героя з В.Г. Полетиною та В.І. Чарнишем.

ПРИМІТКИ

¹ Дарнтон Р. Великое кошачье побоище и другие эпизоды из истории французской культуры. – М., 2002. – С. 7– 8.

² Брискман М.А. В.Г. Анастасевич (1775 – 1845). – М., 1958. – 276 с.

³ На це вже доводилося звертати увагу. Солідарна позиція з цього питання висловлювалася також у працях Т.Ф. Литвинової, стосовно історії суспільної думки та соціальної історії другої половини XVIII – першої половини XIX ст. (Див. наприклад: Литвинова Т.Ф. Соціально-економічні погляди й господарські інтереси Ф.Й. Туманського // УІЖ. – 2007. – № 1. – С. 70 – 94).

⁴ Колесник І. Культурно-інтелектуальна історія як дзеркало «нової наукової революції» // Ейдос. – К., 2005. – Вип. 1. – С. 45.

⁵ История, антропология и журналистика: Интервью с Робертом Дарнтоном // Дарнтон Р. Великое кошачье побоище и другие эпизоды из истории французской культуры. – М., 2002. – С. 342 – 343.

⁶ Данина цьому сповна віддана у моїй дисертації та монографії.

⁷ Толочко О. Києво-руська спадщина в історичній думці України початку XIX ст. // Верстюк В.Ф., Горобець В.М., Толочко О.П. Україна і Росія в історичній ретроспективі. – К., 2004. – Т. 1: Українські проекти в Російській імперії. – С. 250.

- ⁸ *Кравченко В.В.* Нариси з української історіографії епохи національного Відродження (друга половина XVIII – середина XIX ст.). – К., 1996. – С. 26.
- ⁹ *Калакура Я.С.* Українська історіографія: курс лекцій. – К., 2004. – С. 131.
- ¹⁰ Там само. – С. 84.
- ¹¹ *Колесник І.І.* Українська історіографія (XVIII – початок XX століття). – К., 2000. – С. 178.
- ¹² Там само. – С. 179.
- ¹³ *Калакура Я.С.* Вказ. праця. – С. 149.
- ¹⁴ *Шандра В.С.* Малоросійське генерал-губернаторство. 1802 – 1856: Функції, структура, архів. – К., 2001. – С. 117.
- ¹⁵ *Дячук Л.В.* Історико-правові записки українського дворянства (кінця XVIII – початку XIX ст.) як пам'ятки історичної думки: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2001. – С. 17.
- ¹⁶ *Кравченко В.* Вказ. праця. – С. 30.
- ¹⁷ *Кравченко В.* Вказ. праця. – С. 27.
- ¹⁸ *Кравченко В.* Вказ. праця. – С. 175.
- ¹⁹ *Калакура Я.С.* Вказ. праця. – С. 149.
- ²⁰ *Колесник І.І.* Вказ. праця. – С. 142.
- ²¹ *Абросимова С.В., Гурай Л.Г.* А. Чепя і невідомі маргіналії з його бібліотеки // Січеславський альманах. – Д., 2006. – Вип. 2. – С. 138.
- ²² Див.: *Журба О.І.* Василь Якович Ломиковський: історик чи агроном? // Січеславський альманах. – Д., 2006. – Вип. 2. – С. 153 – 158.
- ²³ *Кравченко В.* Вказ. праця. – С. 288.
- ²⁴ *Субтельний О.* Україна: історія. – К., 1991. – С. 204.
- ²⁵ Див.: *Литвинова Т.Ф.* Малорос в російському культурно-історіографічному просторі половини XVIII століття // ДІАЗ. – 2001. – Вип. 2. – С. 28 – 64.
- ²⁶ Два письма А.И. Чепы, собирателя к. XVIII в. письменных памятников по истории Малороссии / Публ. А. Лазаревского // КС. – 1890. – Май. – С. 364 – 369; Содержание одного из Чепинских сборников исторических бумаг о Малороссии / Публ. А. Лазаревского // КС. – 1891. – № 1. – С. 174 – 176; *Лазаревский А.М.* Прежние изыскатели малорусской старины. I. Яков Михайлович Маркович // КС. – 1994. – № 12. – С. 349 – 387.
- ²⁷ *Горленко В.* Из истории южнорусского общества начала XIX века (Письма В.И. Чарныша, А.И. Чепы, В.Г. Полетики и заметки к ним) // КС. – 1893. – № 1. – С. 41 – 76.
- ²⁸ *Павловский И.Ф.* К истории Малороссии во время генерал-губернаторства кн. Н.Г. Репнина (очерки, материалы, переписка по архивным данным) // Труды Полтавской ученой архивной комиссии. – Полтава, 1905. – Вып. 1. – С. 49 – 154; *Павловский И.Ф.* К истории полтавского дворянства. 1802 – 1902: Очерки по архивным данным. – Полтава, 1906. – Вып. 1. – 272. – С. + XLI.
- ²⁹ *Стороженко Н.В.* Заметки А.И. Чепы о таможенных // КС. – 1890. – № 12. – С. 514 – 515; *Стороженко Н.В.* Малороссийские суеверия, коим мало кто верил, собранные 1776 года (Рукопись А.И. Чепы) // КС. – 1892. – № 1. – С. 119 – 130.

³⁰ Записка о малороссийских чинах Адриана Ивановича Чепы (1809 г.) / Публ. В. Горленко // КС. – 1897. № 4–5. – Приложение. – С. 23 – 39. (Перевидання у кн.: Пам'ятки суспільної думки України (XVIII – перша половина XIX ст.): Хрестоматія / Уклад. А.Г. Болебрух, Т.Ф. Литвинова, Є.А. Чернов. – Д., 1995. – С. 297 – 309).

³¹ Литвинова Т.Ф. А.І. Чепа // Пам'ятки суспільної думки України (XVIII – перша половина XIX ст.): Хрестоматія / Уклад. А.Г. Болебрух, Т.Ф. Литвинова, Є.А. Чернов. – Д., 1995. – С. 459.

³² Горленко В.П. Из истории южнорусского общества начала XIX века (Письма В.И. Чарныша, А.И. Чепы, В.Г. Полетики и заметки к ним) // КС. – 1893. – № 1. – С. 43 – 44.

³³ Лазаревский А.М. Прежние изыскатели малорусской старины. I. Яков Михайлович Маркович // КС. – 1994. – № 12. – С. 356.

³⁴ Абросимова С.В., Гурай Л.Г. А. Чепа і невідомі маргінали з його бібліотеки // Січеславський альманах. – Д., 2006. Вип. 2. – С. 134 – 152.

³⁵ Брискман М.А. В.Г. Анастасевич (1775 – 1845). – М., 1958. – С. 85.

³⁶ Отрывок из дневника В.Я. Ломиковского // КС – 1895. – № 11. – С. 230 – 243.

³⁷ Ельницкий А. Ломиковский Василий Яковлевич // Русский биографический словарь. – СПб., 1914. – Т. Лабзина – Ляшенко. – С. 591 – 592; Б.а. Ломиковский Василь // Енциклопедія українознавства: Перевидання в Україні. – Л., 1994. – Т. 4. – С. 1375.

³⁸ Журба О.І. Історіографічний процес другої половини XVIII – першої половини XIX ст. як передісторія українського історіописання // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Зб. наук. праць. – Л.: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2006 – 2007. – Вип. 15: Confraternitas. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича. – С. 408 – 417.

³⁹ Кого, окрім змісту, цікавлять посилання на відомих спеціалістів-історіографів, дивіться мою статтю: Василь Якович Ломиковський: історик чи агроном? // Січеславський альманах. – Д., 2006. – Вип. 2. – С. 153 – 158.

⁴⁰ Пізніше В.Я. Ломиковський потрапить іще під одну моду, зробившись палким прихильником містика О. Мартоса.

⁴¹ Про моду на малоросійські мандри на початку XIX ст. та їх літературно-інтелектуальні наслідки дивись: Толочко О. Києво-руська спадщина в історичній думці України початку XIX ст. ...

⁴² Журба О.І. Становлення української археографії: люди, ідеї, інституції. – Д., 2003. – С. 255 – 261.

⁴³ Грабович Г. Ще про «неісторичні» нації і «неповні» літератури // Грабович Г. До історії української літератури: Дослідження, есе, полеміка. – К., 1997. – С. 543 – 544.

⁴⁴ Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. – К., 2007. – С. 291 – 293.

⁴⁵ Див.: Колесник І.І. Українська історіографія (XVIII – початок XX століття). – К., 2000. – С. 217.

ЛИСТУВАННЯ А.І. ЧЕПИ З В.Г. АНАСТАСЕВИЧЕМ (1812 – 1816)

(ВР РНБ. – Ф. 18 (В.Г. Анастасевич). – № 95 (Листи Андріана Івановича Чепи до Василя Григоровича Анастасевича). – 25 арк.).

№ 1

Лист А.І. Чепи В.Г. Анастасевичу до Санкт-Петербургу.

1812 р., 12 січня

Чепурківка Пирятинського повіту Полтавської губернії

// [Арк. 1] Милостивый государь мой, Василий Григорьевич!

Я жалею, что не случилось нам увидеться. Мы познакомились бы и подружились с перваго разговора. Я должен великою благодарностию почтенному отцу Петру: он сблизил нас: я пишу к вам как к знакомому уже.

Вы начали труд, достойный коленопреклонения. Отечество наше, обязано будет Вам сохранением исторических памятников его для потомков. Я, желая вам успеха, готов сообщить вам // [Арк. 1 зв.] все сведения, какие у меня остаются и какие могу получить от приятелей моих. Теперь не могу послать вам реестра оным, потому что письмо ваше получил уже изготовившись в дорогу, – в Ромен и Полтаву к дворянским выборам. Пожалуйте, подождите несколько.

Зимомю с 1810 на 1811 год я ездил в Сварков¹. Но не нашел моих книг и ни одного отрывка из сочиняемой покойным Яковом Михайловичем Марковичем истории. Коллежский ассесор Куданович-Пироцкий, имевший связь с покойным, обещал мне писать к г. статскому советнику Гетуну и г. Маковскому, которые заимствовались // [Арк. 2] от покойнаго моими книгами, не остались ли оные у них. О, ежели бы вы успели отыскать хотя две: 1-ю, подаренную мне от покойнаго Задунайскаго: Гетманские договорные статьи, Иностранной коллегии указы, Высочайшие грамоты, Гетманские универсалы, грамоты городов и разные учреждения, – скрепленные в Малороссийской коллегии. А 2-ю, древний летописец Киевскаго княжества сие есть Малой России? – Что принадлежит до документов 1-й книги, я могу вам доставить почти все находящееся в оной. А потерю летописца, ничем наградить не можно.

История г. Шафонскаго, есть только сокращение истории г. Ригельмана. Так сказал мне по // [Арк. 2 зв.] койный Шафонский. Я не знаю из какого источника почерпнул г-н Берлинский свой опыт истории. Я спрашивал его и не получил ответа.

Отставный штабс-капитан Ломиковский, живущий в Миргородском повете, с которым познакомился я прошедшим летом в доме благодетеля моего Д.П. Трощинскаго, – пишет путешествие по Малороссии, имея к тому способности и практику. Он же списывает песни слепых бандуристых. Он уверяет, что это наши олгиры и осияны. Я снабдил его некоторыми материалами, бывши рад такому его предприятию.

Позвольте мне другим разом сказать вам мысли мои о словаре, сочиняемом вашим приятелем. Теперь же прошу верить, что я всегда пребуду с истинным к вам почтением и душевною преданностию

Покорнейшим слугою Андреян Чепа.

P.S. Я не имею вашего адреса. Дойдет ли к вам сие мое письмо.

Генваря 12 д. 1812 года. Д. Чепурковка.

№ 2

Лист А.И. Чепи В.Г. Анастасевичу до Санкт-Петербургу.

1812 р., 12 травня

Чепурківка

// [Арк. 3] Милостивый государь мой Василий Григорьевич!

Я и в другое, получил ваши два письма от 8 и 15 марта. Боюсь, чтобы вы не приписали мне в нерадение медленность мою с ответом моим. Я страдал болезнию не бывалою и не ожидаемою: болезнию глаз. Постараюсь писать к вам с посылкою реестра сведений исторических, коего однакож поныне не мог сыскать; а приймусь и напишу не медля // [Арк. 3 зв.].

Присланную от вас книгу я отослал к Д.П. Трощинскому в Киев тогда же.

Честь имею быть с истинным к вам почтением и преданностию навсегда вам милостивому государю моему покорнейшим слугою Андреян Чепа.

Маия 12 д., 1812 года. Д. Чепурковка.

№ 3

Лист А.И. Чепи В.Г. Анастасевичу до Санкт-Петербургу.

1813 р., 7 березня, Чепурківка

// [Арк. 4] Милостивый государь мой Василий Григорьевич!

Злодей, чудовище, изверг с дьявольскими своими рабами прекратил мирную нашу переписку. Где вы теперь находитесь? И продолжаете ли ваши полезные занятия о малороссийской истории? Прошу написать мне.

Последнее письмо Ваше я получил в июне прошлаго года. Но вдруг принужден был, из предосторожности, укладываться. Намерение мое было, в слу // [Арк. 4 зв.] чае опасности, – которой не ожидал, – продвигаться к югу. Но слава Богу! И вид опасности исчез. Но я еще не выложил по причине морозов и отлучек моих в Полтаву и пр.

В мечтательную мою дорогу я было отложил малое число книг моих и ожидал часа, чтобы с прочими проститься. Удивительно, что я собирался и не верил, чтобы досталось ехать.

Продолжается ли ваш Улей? Я по тем же замешательствам не мог выписать его.

О прочем оставляю писать к вам по получении вашего благосклон // [Арк. 5] наго ответа. Пребываю с истинным в вам почтением и преданностию милостивый государь мой вашим покорнейшим слугою, Андреян Чепа.

Марта 7 д., 1813 года, Д. Чепурковка в Пир. повете.

Лист А.И. Чепи В.Г. Анастасевичу до Санкт-Петербургу.

1813 р., 12 жовтня
Чепурківка

// [Арк. 6] Чепурковка октября 8 д. 1813.

Милостивый государь мой Василий Григорьевич!

Честь имею отвечать вам на два почтеннейшия писания ваши от 4 апреля и 12 числа сентября сего года. Извините за умедление с ответом на первое письмо ваше.

Я имею у себя краткую выписку из литовской истории, зделанную одним моим приятелем лет тому двадцать пять. Но как оныя писана начерно, нечетким письмом, перечернена так, что прочитати ее не можно, то она не стоит того, чтобы ее пересылать к вам; и она была бы // [Арк. 6 зв.] вам бесполезна, при ваших выписках из истории г. Нарушевича.

Полученную вами от меня рукопись о конституциях, прошу рассмотреть и найти средство поверить с печатными польскими конституциями, кои уповаю, имеются в польской королевской библиотеке, перевезенной в С-Петербург. По рассмотрении, пожалуйста поспешите возвратить ее ко мне. – Я стану пересылать вам по порядку.

В Малороссии, после наше // [Арк. 7] ствия шведов, за тем после бывших в Глухове пожаров, не осталось национальной архивы. После таких потерь, составившаяся в Глухове архива, перевезена при новом порядке в Чернигов. Там она занимает довольно пространство в строениях, уничтоженного кафедрального монастыря. Там, между многими сотнями тысяч дел судных и прочих, находится канцелярия последнего нашего Гетмана, в коей, между многими судными делами, есть исторические и политические // [Арк. 7 зв.] памятники: договорные пункты, высочайшие грамоты и указы, также последнего Гетьмана ордера, – кои почитаются как законы.

Я не имею перечня оным, но имел все, что там есть достопамятнаго за справокою бывшей коллегии и кажется еще не все растерял. Повторяю, я стану пересылать вам по порядку, а вы постарайтесь без излишняго умедления возвращать мне посылаемое также по порядку. Но нужно бы некоторые пиесы поверять с имеющимися в архивах Иностранной кол // [Арк. 8] легии и Сенатских.

Вы известны, что наша родимая сторона не имеет собственного ладу на стихотворение. Или мне кажется так потому, что я служил Фемиде, а с музами не знался. Однако ж найдется у меня несколько давних стихотворений, кои сохранил я только потому, что они основаны на исторических происшествиях. Вы получите их от меня в свое время. В песнях наших Гомеров с бандорами я никогда не находил исторического правдоподобия. Но друг мой Василий Яков // [Арк. 8 зв.] левич г-н. Ломиковский, собирал оные и списывал. Вы подали мне прекрасную идею заглянуть в его собрание. Ежели оное, хоть несколько, принадлежит к вашему предмету, или, ежели нашел он между ими Осеяна или Бояна, я надеюсь выпросить у него список и вам доставлю.

Вы прежде сказали мне, что один из земляков наших сочиняет словарь малороссийский. Из последнего же письма вашего вижу, что уже вы сами над оным

трудитесь. Ничего нет дерзновеннее, как безграмот // [Арк. 9] ному, каков я, опровергать планы учонаго человека, а я уже сказал вам мысли мои о сем словаре. Кажется мне, в каждой губернии, в каждом уезде и в каждом околотке употребляют выдуманные, там на месте, слова, кои в других околотках неизвестны. В прочем всем им известны общие коренные русские слова. Я часто здесь слышал анекдот, уповаю выдуманный веселым человеком. Ежели вы не слышали онаго, то послушайте: Где-то за Десною, может быть между Стародубом и Мглином, ехал дорогою тамошнею мужик на телеге. Приметя // [Арк. 9 зв.], что потерял с телеги свою поклажу, возвратился. Встретил едущаго степнаго мужика, который, может статься, был из Ромна или из Смелаго, – говорит ему: «Я брат потерял кайстру, а в кайстре лептошка, качка, выторопень и махоточка с мухобродзиною; не нашел ли ты?» Степовик отвечает ему: «Я нашел мешок, а в мешке паляница, утка, заяц и макотерка с сметаною». Задесенец сказал ему: «Ето, брат, не мое» и поехал далее. Это шутка, ибо за Десною те же вещи называются и так как у степовик назвал их. Русские читая Котляревскаго Энеиду могут заключать, что малороссияне говорят совсем не руским языком. Но приехавши сюда, увидят противное. Извините меня. Другим разом напишу вам что-нибудь повеселее. Вам преданный А. Чепа.

[На арк. 6 в лівому верхньому куті рукою В.Г. Анастасевича: «пол. 28 нояб., отв. 2 дек.»]

№ 5

Лист А.І. Чепи В.Г. Анастасевичу до Санкт-Петербургу.

1813 р., 31 грудня
Чепурківка

// [Арк. 10] Чепурковка, декабря 31 дня, 1813 года.

Милостивый государь мой, Василий Григорьевич!

Надобно, чтобы ваш черниговский корреспондент г-н учитель семинарии имел большой кредит у г-на губернскаго архивариуса. Без того, трудно ему получить какия нибудь сведения до истории Малороссийской касающиеся.

Ежели вы из учителей черниговских имеете добраго и надежнаго приятеля, то согласите его, чтобы он взял // [Арк. 10 зв.] на себя попечение списать для вас Малороссийскую Историю генерала Ригельмана, и срисовать рисунки, и счертить карту бывшей Малороссии. Сын господина Ригельмана мне друг и охотно на сие согласится.

Я имел оную и Донскую историю, – того же сочинителя, но продержавши года с полтора, не имел возможности списать их. Только нашел случай скопировать одни рисунки и карту донских станиц. Г-н Ригельман желает, чтобы кто поправил слог оных и напечатал.

У меня уже два года лежит огромный летописец Самойла // [Арк. 12] Величка, примечательный по внесенным в оный документам. Препоганый писарь мой начал оный списывать и почти ничего не написал. А другово писаря ищу и не нахожу. Сею летописью одолжил меня на время Василий Григорьевич Г. Полетика и взаимно взял у меня две.

Но пока вы что получите из архивы черниговской, пока разсмотрите посланную от меня вам рукопись, не угодно ли вам пересмотреть, ежели еще не пересматривали, книги, по приложенной записке означенные, которые в С-Петербурге удобно найти можете // [Арк. 12 зв.].

Да! Так! Найдется чрез сто лет записка, которой прочитатъ на сумеют. Пред сею причиною, вами сказанною, я благоговею и преклоняю колени. Ежели случится мне услышать какое необыкновенное слово, стану записывать и вам сообщать. Выпрошу у г. Ломаковского собрание его песен и вам доставлю.

Благодарю вас за присланный мне реестр ваших изданий. Я постараюсь выписать оные и чрез то более вас узнать. Отделяйте мою рукопись, чтобы я мог послать вам другую, третью и пр.

Поздравляю вас новым годом и желаю вам здоровья и благополучия на многия лета, пребывая с истинным к вам почтением и преданностию навсегда вашим покорнейшим слугою Андриан Чепя.

// [Арк. 11] [Ще вкладена до листа (тому його нумерація не суцільна) записка без заголовку, про яку йдеться в цьому листі. Папір синій].

Краткая летопись Малыя России с 1506 по 1776 год.

С изъяснением настоящего образца тамошняго правления и с приобщением списка преждебывших гетманов, генеральных старшин, полковников и иерархов; також землеописания с показанием городов, рек, монастырей, церквей и других нужных сведений, издана Василием Григорьевичем Рубаном, господином коллежским ассесором и вольного Российскаго собрания при Императорском Московском университете членом. В Санкт-Петербурге печатано про Артиллерийском // [Арк. 11 зв.] и инженерном шляхетном кадетском корпусе у содержателя типографии Х.Ф. Клена 1777 года.

Другая книжица его же Рубана, краткая.

В Ежемесячных сочинениях 1760 года:

Апреля: о начале и происхождении Козаков.

В мае: о запорожцах.

Н.В. Не из сих ли сведений составлена статья в Географическом словаре Максимовича и Щекатова?

[На арк. 10 в лівому верхньому куті рукою В.Г. Анастасевича: «получ. 1 фев. 814, отв. 3.»]

№ 6

Лист А.И. Чепи В.Г. Анастасевичу до Санкт-Петербургу.

1814 р., 10 березня

Полтава

// [Арк. 13] Милостивый государь мой Василий Григорьевич!

Письмо ваше № 1 от 3 истекшаго февраля нашло меня здесь в Полтаве.

Я помнится когда-то писал вам о Истории г-на Шафонскаго, что я персонально просил сочинителя о дозволении списать оную и получил в ответ, что она того не стоит, потому что это было одно сокращение из Ригельмановой Истории, зделанное им для какого-то топографического описания. Чтобы ре-

шить // [Арк. 13 зв.] которую из сих двух историй вы списали в Чернигове, то прошу вас приказать списать с оной первую страницу и прислать мне для сравнения. История г. Ригельмана примечательна тем, что в ней внесены все оставшиеся документы, привилегии, договорные пункты, карта Малороссии как она была и изображения народа разных состояний.

Помнится я писал вам, что оригинал истории г-на Ригельмана находился у барона Сердобина. Я часто писал к сыну сочинителя, чтобы он отыскал сей манускрипт и что в случае потери оной, он подвергнется ответу и предосуждению пред соотчичами своими, современниками и потомством // [Арк. 14]. В пребывание мое здесь, я получил от него ответное письмо. Он пишет: «Ура! Ура! Оне уже дома! Но я должен был прибегнуть к крайнему средству, написав к барону, что не нахожу другою способа возратить их, как просить князя Якова Ивановича о посредстве. Через самое короткое время я получил книги при письме, обнаруживающем холодность и неудовольствие. Сколько для меня ни дорога дружба, барона Александра Николаевича, но если бы еще одинажды случилось мне избирать одно из двух, потерять дружбу, или плоды труда моего отца, то я, не останавливаясь, решился бы на первое. Я и теперь понять не могу, какие он имел причины удерживать так долго книги сии и всякой раз уверять меня в скором возвращении. Странствуя более пяти лет и будучи оставлены в Москве, во время пребывания его за границей, должно приписать чуду, что они не затеряны. Когда // [Арк. 14 зв.] вы были в Полтаве, то не имели ли с ним разговору по сему предмету? Читая теперь нашу Малороссийскую историю, мне приходило на мысль, что есть ли бы вы в честь нации нашей, во славу имени вашего и в особенное мне одолжение взяли бы на себя труд поправить сочинение сие и дополнить материялами из новейших времен? Прошу покорно сказать ваше о том мнение. В таком же виде, в каком оно теперь, нельзя и думать об издании».

Друг мой Аркадий Александрович забыл, что прошло тому лет двенадцать, как он делал мне подобное препоручение. Мне казалось оное легким, но при первом опыте, я удостоверился, что нет во мне нужных к сему делу способностей, и что я, моим поправлением повредил бы силу и точность сочинения покойного родителя его. Я и теперь скажу ему то же. А вас прошу сказать мне ваше мнение: позволено ли // [Арк. 15] поправлять слог и дополнять сию из лучших Историй? Вы видите, что сей манускрипт может быть в моей власти, но я зная важность онаго и опасаясь, чтобы не потерять онаго, боюсь его взять к себе, а буду просить г-на Ригельмана, чтобы он нашел и нанял студента черниговской семинарии, который бы переписал мне сей манускрипт исправно и четко, скопировал бы карту и рисунки. Вы имеете в Чернигове знакомых учителей. Прошу вас, пособите мне, напишите к ним, чтобы они отыскивали способнаго и надежнаго человека для списания. И так я имею надежду, что могу доставить вам копию Истории Малороссийской сочинения г. Ригельмана.

Прошу вас, отделяйте посланную мною к вам книгу. Время летит, а я имею многое переслать к вам // [Арк. 15 зв.]. Надеюсь, вы доставите оставшиеся сведения в память соотчичам и потомству нашему. Сколько погибло оных прежде и в моих глазах?

О надобности в сочинении словаря малороссийскаго, я имею новое убеждение, прочитавши в Вестнике Европы в Москве издаваемом в последней книжке

1813 года статью как читают теперь Русскую правду, и постараюсь о собрании малороссийских слов и анекдотов. Что соберу, представлю вам.

Я приехал сюда на санях и объехал. Уже я исправил все надобности мои, но ехать не можно. Надобно подождать, пока дорога хоть немного обсохнет. Пишите ко мне по прежнему // [Арк. 16] в Пирятин. Оттуда я, где бы ни случилось мне находиться, получаю письма исправно.

С истинным почтением и преданностию пребываю вам покорнейшим слугою Андриан Чепа.

Марта 10 д., 1814 года. Полтава.

[На арк. 13 у правому верхньому куті рукою В.Г. Анастасевича: «пол. 3 апр. 814»]

№ 7

Лист А.І. Чепи В.Г. Анастасевичу до Санкт-Петербургу.

1814 р., 5 вересня

Марьино, Роменського повіту Полтавської губернії

// [Арк. 17] Милостивый государь мой Василий Григорьевич!

Получили ль вы письмо мое от 10 числа истекшаго маяя? С того дня ни я к вам, ни вы ко мне не писали.

Я желал бы переслать к вам другую и третью рукописи. И желаю вам приятнаго успеха в разсмотрении первой. Когда разсмотрите оную, то, кажется мне, в ваших руках будет основание Малороссийской Истории. А ежели при том // [Арк. 17 зв.] вникните в Московский архив иностранной коллегии?

Я, помнится, просил вас познакомить меня с тем черниговским учителем, которому вы предполагали поручить архивные справки. Ныне поновляю мое о том прошение, имея намерение посредством его найти способ списать Историю соч. г. Ригельмана.

В сии места я приехал для Ильинской ярмонки и занялся моим маленьким хозяйством в хуторе моем на Олаве. И тут у меня случилось примечательное: у меня дом // [Арк. 18] деревянный, построенный 1709 года в июле месяце после победы под Полтавою. В прошедшем же августе месяце принимал я в сем моем доме гостя отставнаго поруччика Головка, которому от роду 101 год. Он прохаживался со мною по здешним гористым местам без утомления. Он родил многих сынов и дочерей и имеет многих внуков и правнуков. Овдовевши вторично, скучает без жены и расположен жениться на третьей.

Здесь не редко попадаются подобные старики и давние строения.

Здесь дней с десять уже дожди // [Арк. 18 зв.] ежедневно, и, небывалое дело, холодно, теперь только 10 градусов, пальцы коченеют. Не ожидать ли нам очаковской зимы?

Пребываю с истинным к вам почтением и совершенною преданностию милостивый государь мой! Вашим покорнейшим слугою Андриан Чепа.

Сентября 5 дня, 1814 года. Д. Марьино на Олаве в Роменском повете. От сюда я еду в Чепурковку дней через несколько.

[На арк. 17 вгорі рукою В.Г. Анастасевича: «пол. 10 окт. 814, отв. 30 мар. 815.»]

№ 8

Лист А.І. Чепи В.Г. Анастасевичу до Санкт-Петербургу.

1815 р., 25 лютого

Чепурківка

// [Арк. 19] Милостивый государь мой, почтеннейший земляк

Василий Григорьевич!

За вами дело стало, вы не отвечали на мое письмо.

Я прошлаго года весною, возвращаясь из Полтавы, нашел у одного моего приятеля еще один малороссийский летописец в рукописи, который отличается тем, что в оный внесены некоторые документы и подписы // [Арк. 19 зв.] многих чиновников. Покорно прошу вас постараться отделать первую мою рукопись. Я не умедлю снабдить вас прочими. Может быть вы найдете в них отличное от всего известного и новое.

Пребываю с истинным к вам почтением и преданностью, навсегда, милостивый государь мой, вашим покорнейшим слугою Андриян Чепи.

Февраля 28 дня, 1815 года. Д. Чепурковка.

[На арк. 19 нагорі справа рукою В.Г. Анастасевича: «пол. 26 мар. 815, отв. 30 [марта].»]

№ 9

Лист А.І. Чепи В.Г. Анастасевичу до Санкт-Петербургу.

1815 р., 25 вересня

Чепурківка

// [Арк. 20] Сентября 26 д. 1815 года

Милостивый государь мой, Василий Григорьевич!

Письмо ваше от 30 марта я получил в надлежащее время. Вы обязаны должностью и заняты ученостию. Но не медлите с ответами на мои письма.

Что же я делаю? Как поеду в Ромны к Вознесенской ярмонке, то там живу пока пройдет Ильинская, – до половины августа. Там убиваю время в разсеянности: из театра, в редуты или на концерт, или на цыганские пляски в гостинном дворе, свидания с приезжими знакомыми. Иногда езжу в церковь для слушания певчих [Арк. 20 зв.] и проповедей. Не отказываюсь от хлеба и сала, когда добрые приятели приглашают на званые обеды. А когда живу в деревне здесь и на Олтаве? – Приедут ко мне соседи, или у которых из них случатся родины, именины, – надобно поехать! – Мне должно бы уделить время написать к отсутствующим. Это бывало, но теперь я постарел и чувствую, что зделался туп.

Г-н Ригельман уже полтора года сватается на галагановой с двумя тысячами душ. Надеюсь в сем месяце женится. Говорят, что новобрачные, по церковным законам, освобождаются от всех церковных обрядов на круговой год. Однако ж я не престану побуждать его о издании Малороссийской истории творения отца

его. Покорно благодарю // [Арк. 21] вам за доброе препоручение меня его пресвященству Евгению. Мне желается увидеть его лично. Я постараюсь сыскать на то случай. И за тем, может быть, пороемся в Малороссийской архиве.

Благодарю вам за примечания о документах, находящихся при истории к. Щербатова и на издание оных г. Румянцова. Это мне памятно будет всегда.

Благодарю вас за перевод Статута. Я имею его с того времени как он напечатан. Но точно не знал я кто одолжил нас сим прекрасным переводом. Покойный Задунайский, бывало, говорит: «Малороссия судится законом, писанным на иностранном языке, которой редко кто разумеет. Вот и похожа на немецкую юриспруденцию с техническими латинскими терминами». Я слышал от многих похвалы и благодарности неизвестному переводчику Статута. Вы много одолжили Малороссию. Прежде // [Арк. 21 зв.] все и даже судьи переводили тексты из Статута, давая смысл по желанию. На пример: один заседатель черниговского верхняго земскаго суда знатной здешней фамилии, но чуждый правды, когда говорил свое мнение на опровержение онаго, ссылался на Статут собственного перевода, читал оный со членами своими. Но когда случалось, что читаемое им не согласовалось с его мнением, он, равнодушно сказавши: не так переведено, брал перо и исправлял по желанию. Статут его перевода был весь перечернен. Каково было правосудие!

Вы занимаетесь 8^ю книгами П. Конституций. Пожалуйста, одолжите, напишите мне, исправна ли выписка оных в моей книге у вас находящейся. И по записке вашей получили ль вы какие-нибудь сведения из Переяслава от о. Феодора Домонтовича? Это преленивый поп. Честь имею быть с истинным к вам почтением и преданностию. Вашим покорнейшим слугою Андриян Чепя.

[На арк. 20 нагорі рукою В.Г. Анастасевича: «пол. 19 окт.»]

№ 10

Лист А.И. Чепи В.Г. Анастасевичу до Санкт-Петербургу.

1816 р., 21 лютого.

Чепурківка

// [Арк. 22] Милостивый государь мой Василий Григорьевич!

Почтеннейшее письмо ваше от 22 октября истекшаго года я получил во свое время и еще раз сегодня перечитал оное с удовольствием. Письма ваши так полезны, так приятны для меня, что соберу их и велю переплести. Я не могу, по крайней мере, теперь быть поспешным в ответах подобно вам. С декабря месяца случились в семействе моем перемены: 12 декабря умерла теща моя. Я тогда был в хуторке моем на Олаве и поспешно приехал сюда. Здесь по ныне занимался я учреждением домашних дел. А завтра опять еду в Роменский повет. И там не успел кончить мои делишки: не продал табаку, не мог начать винокурение и пр // [Арк. 22 зв.].

Говорят, где-то написано, что новобрачные, в первый год освобождаются от всех церковных обрядах. Я, хотя не читал того, однако ж не хочу отвлекать г. Ригельмана внимания на историю покойнаго родителя его пока не пройдет год. Надеюсь, он попросит меня кумом, ежели я буду находиться с руки ему.

Ежели вы поправите в моей книжке против печатных конституций, то много одолжите меня. Я тогда перепишу мою книгу чистым письмом на хорошей бумаге. С вашими поправками, она того достойна будет.

Известна ли вам История малороссийская, соч. г. Симоновскаго? В ней есть несколько мест, изображающих происшествия, кои не описаны в прочих летописях мне известных. Я желал бы об оных слышать ваше мнение, например, // [Арк. 23] что малороссийские города были построены по плану какого-то француза или немца, что Хмельницкий, ведя войну, был пьян до безчувствия и пр.

Будет ли к нам преосвященный Мефодий? Я нетерпеливо желаю его прибытия. Теперешний же владыка неумолимый педант. Никому ничего доброго!

У нас по сей день прекрасная зимняя светлая погода и санная дорога. Возвратившиеся победоносные наши воины квартируют у нас почти в каждом великом и малом селении. Ведут себя скромно; употребляя в пищу черный хлеб и борщ с капустою, с сожалением вспоминают о квартирах во Франции и Саксонии, где кормили их хорошим жарким, супами и поили добрым вином и пивом.

Прошу писать ко мне в Ромен.

Желаю, чтобы сие мое нашло вас в совершенном здравии и благополучии // [Арк. 23 зв.]. Я нахожусь здоров и всегда пребуду с истинным к вам почтением и душевною преданностию, милостивый государь мой, вашим покорным слугою Андриян Чепа.

Февраля 21 д. 1816 года. В Пир. пов. Чепурковка.

Можете ли вы удовлетворить мое любопытство? Скоро ли напишете нам законы, в коих терпим мы недостаток и обременение излишеством оных?

Ежели бы вы сказали мне, каких вы мыслей о заключении г. **Министра** полиции на проект законов, представленный или от комиссии, как бы вы одолжили меня!

[На арк. 22 нагорі рукою В.Г. Анастасевича: «пол. и отв. 3 апр. 816.»]

№ 11

Лист А.И. Чепи В.Г. Анастасевичу до Санкт-Петербургу.

1816 г., 28 септя

Марьино

// [Арк. 24] Марьино на Олаве. Это в Роменском повете, – августа 28 дня 1816 года.

Милостивый государь мой, почтеннейший друг, Василей Григорьевич!

Вы, получа мое письмо от 21 февраля сего года, того же дня написали мне ответ и отпустили оный 3 апреля. Но я никак не могу понять, где сие писание ваше залежало. Я получил оное только сего августа 21 числа. Однако ж, оно, к удовольствию моему, не пропало.

Боже, помоги вам перечитать все польские метрики и из них извлечь полезное. А мы, деревенские, станем читать и умствовать как кто может.

Помните вы писали мне, что вы, будучи в военной службе и в Малороссии, читали историю или летопись не Симоновскаго, а Шафонскаго. Ся послед-

ня есть краткая выписка из летописи Ригельмана. Симоновский был родом из Польши и служил в Киеве председателем в верхнем земском суде. Его летопись отличается тем, что он говорит: в Малороссии города построены за какого-то короля, архитек // [Арк. 24 зв.] тором (немецкого имени) по плану. Это похоже на правду, ибо и теперь сие приметно, хотя они и не поветовые; Хмельницкий, по его словам, был пьяный, дерзкий сорванец. О сем и о других обстоятельствах ссылается г. Симоновский на каких то мелких писателей французов. Ежели вы сие читали, то читали летопись Симоновкаго. Она была у него в чернее и он долго отказывался позволить мне списать оную. Но наконец позволил.

Мне не случилось читать Украинского вестника. Говорят, что в оном напечатана какая то История о Малороссии. Когда есть напечатаны все привилегии королевские и конституции на польском языке, почему же не напечатать гетманских договорных пунктов? И что в них добраго? Можно ли написать глупее, как в оных написано: «Где два козака, там третьего судят». В них много написано о содержании или о жаловании генеральным и полковым старшинам, а путнаго ничего! Представте вы себе, какой зверь был Гетман! Это были пречестивые деспоты! Российское министерство принуждено было обуздывать их власть, теми же договорными пунктами, чтобы они не своевольничали, не отнимали имений, не убивали людей как скотину. Гетманское правление было самое адское. Каждый гетман, выбранный из козаков, грабил, чтобы обогатить себя и родственников своих. Я слушаю повествования ста // [Арк. 25] риков о действиях гетманских, содрогался, ужасался! Поделом, что все они, кроме последнего, или убиты народом, или сосланы в ссылку. А мы возблагодарим бога, что все то кончилось прежде нас. Малороссия, ежели имеет какая отличная преимуществва, к добру ей служащая, то имеет по милости Российских Государей. Хмельницкий принял Литовский статут и какие-то уставы и привилегии российских князей и княжат литовских и королей польских, которых мы всех не знаем, – принял, может быть потому, что лучших не видел и новых написать не умел. Это закон самый разбойнический. Мы видим действие онаго на Польше, где вольность писать законы отличала народ возмущениями и где по слабости сего закона, богатые помещики поглотили всех беднейших дворян. Там не было безопасности ни имению или собственности, ни лицам. По шастию в Малороссии подобныя безпутства предупреждены мудрыми указами и учреждениями, а без того монахи и вельможи поработили бы нас. Вы и я поставили бы за честь носить ливрею князя Вишневецкаго, или называться келейником его высокопреподобия.

Должно признаться, что нет в свете лучшаго устройства (организации) государственнаго, как в России. Нет лучших людей, как русские. А прочие европейцы, славящиеся просвещением, уже показали свету, что они ничто иное, как утонченные корыстолюбцы, невежы и варвары. Ежели у нас подати увеличены, то и доходы каждаго возвысились // [Арк. 25 зв.].

Теперешние подати весьма возможно платить. Ежели бы краткость письма сего не препятствовала, я представил бы вам очевидные на то докозательства. Они не так тягостны как некоторые говорят. «Может ли там быть добро для всех, где только для некоторых добро?» А я скажу на сие: укажите мне государство на земле, где бы было добро для всех. Добро только в книгах ученых

мечтателей и там, где нас нет. Вот сколько я написал противоречий на мнения ваши, однако ж сие не мешает мне почитать ваше просвещение и великие сведения. Люди, а особливо ученые, не любят противоречий. Однако ж я написал их вам в чайнии, что вы зделаете мне честь, станете опровергать оные. России нечего перенять от других, а должно поправлять только собственное, что покажется неудобным. Ежели бы зделали или написали не систему, а свод законов, что нужно дополнили, а лишнее выкинули, вот и законы. В книге Арх. Стройновского написано: ежели законы покажутся неудобными, то всяк имеет право требовать перемену оных. Это кажется по французки. Сие одно во всей его книге мне не нравится. Позволь дуракам писать законы, они напишут на свою и других погибель. Много ли найдется умных, которые могли бы писать законы? Пребываю с истинным к вам почтением и душевною преданностию навсегда вашим покорнейшим слугою Андриян Чепа.

[Далі – надписи на полях. Дуже дрібні].

[Арк. 24.] Преосв. Мефодий болен: у него, говорят, рана на ноге. Он в Лубнах лечится. По сей причине я не видел его. Как книга моя уже не нужна, то пришлите ее мне. За откупы нет места написать.

[Арк. 24 зв.] Г-ну Ригельману я конечно буду советовать о напечатании его летописи. Но еще не было у него крестин. А нужно бы.

[Арк. 25 зв.] Я написал сие как думал, не стараясь о порядке в словах. Извините!

[На арк. 24 нагорі справа рукою В.Г.Анастасевича: «пол. 15 сен.»]

ОПУБЛІКОВАНЕ ЛИСТУВАННЯ А.І. ЧЕПИ

№ 12

Лист А.І. Чепи до І.А. Войцехівського з проханням допомогти двоюрідному брату одержати виписки з Малоросійської колегії.

1784 р., 30 липня
Вишеньки

М[илостивый]. Г[осударь]. мой и благодетель и друг Иван Андреевич!

Я вам печальный вестник: о сем вы узнаете из включаемой у сего. Жалко, что вас волочут, но вы будучи правы и останетесь таковыми. Ефимиев Марко, мой двоюродный брат, будет просить от коллегии выписи; не оставьте, м.г., ему пособить в получении желаемого. Пребывающий с истинным к вам почтением и преданностию, ваш[его]. высокобл[агородия]. пок[орный]. слуга Андреян Чепа. Июля 30 дня, 784 года. Вишеньки.

Надруковано: Два письма А.И. Чепы, собирателя к. XVIII в. письменных памятников по истории Малороссии / Публ. А. Лазаревского // КС. – 1890. – Май. – С. 365.

№ 13

Лист А.І. Чепи до Н.П. Маркович з проханням передати йому свої рукописні збірники, що залишилися після смерті її сина Я.М. Марковича.

1804 р., 24 березня
Чепурківка

М. г-ня, Настасья Петровна!

Я и семейство мое, все столь вам и дому вашему усердные, услышавши от Данила Семеновича, что любезный ваш сын, а мой добродетельный друг Яков Михайлович скончался, сердечно о том сокрушаемся. В сей наипаче для матери ненаградимой потере да утешит вас Всемогущий по великой благодости его, и между тем, да подаст вам крепость на перенесение толь великаго удара.

Я дал покойному Якову Михайловичу тринадцать книг, большую частию рукописных, кои нужны были ему к сочиненной им малороссийской истории и о коих покойный собственною рукою заметил в моем реестре. Оныя книги суть с ярлыками и с именем моим под номерами: 83, 103, 615, 328, 614, 244, 243, 183, 95, 384, 395, 189 и 434-м. Он недавно писал мне, что они у него в целости. Покорно прошу вас, м. г-ня, оныя книги велеть зберечь, буди они найдутся и пр окаянии переслать ко мне.

Покойный сочинил уже малороссийскую историю. Осталось дело за некоторыми справками, кои я взял на себя, и уже был готов переслать оныя ему. Тогда бы она и напечатана была. Покорно прошу зберечь сие его сочинение и пожаловать мне для прочету. Буди позволите, то я, дополнивши нужным, отдам напечатать, для памяти покойнаго друга моего. Матушка, я, жена моя и дочь кланяемся вам и всему почтенному семейству вашему. Всеусердно желаем, что бы сие нашло вас в совершенном здравии и благополучии.

Пребывающий с истинным к вам почтением и преданностию, ваш, м. г-ня, покорнейшим слугою Андреян Чепа.

Надруковано: Лазаревский А. Прегние изыскатели малорусской старины. І. Яков Михайлович Маркович // КС. – 1894. – № 12. – С. 386 – 387.

№ 14

Уривок з листа невідомої особи до А.І. Чепи із вкладеним до нього відгуком В.Г. Полетики з приводу переданої йому записки А.І. Чепи.

1809 р., 26 травня.

Вот отзыв нашего г. маршала по прочтении вашей записки. Приятно для меня слышать таковыя мнения о людях, которых я сам душевно почитаю. Он просил меня к вам препроводить его сочинения таковую записку, но об возвращении ничего не упоминал.

Відгук В.Г. Полетики на записку А.І. Чепи, направлений до невідомої особи, яка була посередником в обміні відповідними текстами та доклала цей відгук до свого листа до А.І. Чепи.

Записку г. Чепы о малороссийском дворянстве вами ко мне доставленную, читал я с особым удовольствием. Отгадывая ж, что сей любитель отечества своего желал того, я прошу вас препроводить к нему при сем прилагаемую мою. Примечания его на оную прииму я с благодарнейшею признательностию. Душевно при том радуюсь, что в круге предводительствуемого мною благородного общества нахожу я в одной особе. Чепы делающего оному честь своим расположением и своими знаниями сочлена.

Надруковано: Горленко В. Из истории южнорусского общества начала XIX века (Письма В.И. Чарныша, А.И. Чепы, В.Г. Полетики и заметки к ним) // КС. – 1893. – № 1. – С. 49.

ЛИСТУВАННЯ А.І. ЧЕПИ З В.Г. ПОЛЕТИКОЮ (1809 – 1810)

№ 15

Лист А.І. Чепи до В.Г. Полетики з відгуком на записку останнього та інформацією про власне зібрання історичних джерел.

*Без дати (перша половина квітня 1809 р. – О.Ж.)
Чепурківка*

Милостивый Государь мой Василий Григорьевич!

Поставляю себе в особенную честь то, что вы соизволили прочитать мою записку о преимуществах чинов малороссийских, удостоили оную и вашего одобрения, и толь благосклонно сообщили мне таковую же вашу сочинения. Я читал оную не один и не два раза, а несколько. Без лести должен вам сказать, что она изобилует самыми фундаментальными документами, в коих я имел недостаток и преосновательными мыслями для меня новыми. Господин губернский маршал, конечно, воспользуется оною, благородное сословие будет вам признательно, а мне позвольте (присланный) список положить в мою библиотеку, в коей нет и не было подобных сведений.

Во время службы моей при покойном Задунайском в течение девятнадцати лет с половиною, я собрал было многие документы, касающиеся нашего отечества, политические и исторические и прочая, общие и частные, в том числе некоторые сочинения, речи, произнесенные в собрании шляхетства малороссийского и достопамятныя письма незабвеннаго защитника малороссийских преимуществ, покойнаго родителя вашего. Все это составляло у меня четырнадцать книг в лист. Я желал сохранить оныя от едкости времени, отдал оныя земляку нашему Якову Михайловичу Марковичу, находившемуся в Петербурге

в канцелярии Совета экспедиторским помощником, который начал было писать Историю Малой России; нечаянно он там умер и я лишился моих манускриптов.

Вижу, что вы оными изобилуете и осмеливаюсь покорнейше просить вас одолжить мне оные для переписания, какие именно я написал в подносимой при сем записке. Ежели угодно, я взаимно служить вам буду некоторыми документами из оставшихся у меня, коим я намерен написать реестр и к вашему назначению представить.

Прошу верить, что я доброе ваше мнение о мне и благоволение поставляю безценным, почитая ваши достоинства и добродетели и пребуду к вам с совершеннейшею преданностью навсегда, милостивый государь и проч. Андриан Чепя.

Надруковано: Горленко В. Из истории южнорусского общества начала XIX века (Письма В.И. Чарныша, А.И. Чепы, В.Г. Полетики и заметки к ним) // КС. – 1893. – № 1. – С. 49 – 50.

№ 16

Лист В.Г. Полетики до А.І. Чепи з відгуком на записку останнього, згадками про свого батька, пропозицією обмінюватися історичними документами та міркуваннями з приводу необхідності створити нову історію Малоросії.

*1809 р., 23 квітня.
Коровинці*

Милостивый государь мой Андриан Иванович!

Желая приблизить себя наилучшим образом к знакомству и благосклонности вашей, с досадою измеряю я расстояние, разделяющее нас на тверди любезного отечества нашего. Давно уже ищу случая пользоваться лестным для меня знакомством вашим и ожидаю от онаго новых и таких в жизни моей удовольствий, какими я в здешнем кругу мало наслаждаюсь. В ответе моем на письмо ваше, которым вы меня от 2 сего апреля почтили, впервых препоручаю себя вам. Я всегда стараться буду сделаться достойным благорасположения вашего и тем оправдать ваши обо мне мнения. Записка ваша о праве на благородное достоинство сограждан наших открыла мне любовь вашу к отечеству и привязанности к ним, ваши дарования и знания. Словом сказать все то, что в глазах усердных сынов отечества есть безценным, все то, что может связать меня с вами теснейшими узами дружбы, как с ревностным любителем онаго, имевшим случай узнать многия до отечественной истории нашей принадлежащая и от нас сокрытыя обстоятельства. Вот что доставило вам долговременное служение ваше при покойном Задунайском, жизнь котораго с сей стороны для меня крайне любопытна, но мне неизвестна. Есть ли не предначинания, то по крайней мере деяния, мнения и распоряжения его имели важное влияние на страну нашу и на последние в ней перевороты, чего никто лучше вас не знает и современникам открыть не может. При всем том вы были не только очным свидетелем,

но и, сколько всем нам известно, в числе действующих лиц. Познавая вас, я, не думаю, чтоб вы от нас скрыли истину, и унесли её с собою в вечность, смертным непроницаемую. Жаль, что рукописи собранные вами, после Якова Михайловича г. Марковича, с которым познакомился было я в С.-Петербурге, находя в нем ум и душу, остались, может статься, в таких руках, которые не могут их употребить на общую пользу. Мне кажется, что вам еще бы легко можно было отыскать их, употребив к тому все способы и старания. Поставляйте их всегда между лучшими вашими и такими для отечества драгоценностями, каковыя редкие из нас имеют. Записку мою вы можете оставить у себя. Она для вас и послана. Но как я имею здесь в исправных даже переписчиках великий недостаток, то извините только меня за то, что она худо и ошибочно переписана. Между моими же рукописями я нахожу лучшими писанныя покойным отцем моим. В них блестит везде ум человека ученаго, говорит дух патриота великодушнаго. От него учусь я любить людей и отечество и черпаю по большей части нужные к защищению их познания. Лестно и приятно для сына иметь в отце своем такого учителя и наставника! Непростительно бы было погребти во прахе посильные труды его для отечества и соотчичей. Малороссияне, вас вечная любовь должна соединять с ним. Он достоин ваших памятников и лучшее будет для него, когда вы станете всегда носить его в благодарных сердцах ваших. Но для меня то удивительно, что его помнят здесь немногие. От россиян, знавших его, слышу то. Вы согласитесь, что я не льщу ему, ни себе, как сыну его. Я охотно доставляю вам имеющиеся у меня документы по записке вашей, но только возьмите на некоторое время терпение. Их надобно отыскивать во многих переплетенных книгах и переписывать здесь на месте, чем я готов к удовольствию вашему в свободное для меня время заняться. С нетерпеливостью ожидаю от вас оглавления ваших рукописей, из которых желал бы я иметь те, которых у меня нет.

Везде стараюсь я сыскивать сведения до малороссийской истории относящиеся, но мало оных нахожу. До сих пор мы не имеем полных бытописаний отечества нашего. Верные и важнейшие следы оных теряются по примечанию моему столько же почти в несчастных опустошениях края нашего и истреблениях оных, сколько и в самых запущениях. Писатель сей истории находит для себя препону сии и бросает перо свое. Кроме того что безпристрастного будет читать потомство. Малая способность, слабые знания мои и то, отвлекают меня от труда сего, сколько я о предприятии его ни думаю. Как бы я доволен был естли бы вы, бывая здесь близко, удостоили меня посещения своего и со мною больше познакомились. В скромном сельском уголку своем часто скучаю я, не имея с кем беседовать, пред кем излить сокровенныя чувства сердца моего. Это удовольствие далеко еще от нас. Его находим с людьми просвещенными. Остаюсь с совершенным почтением и таковою же преданностию Ваш, Милостиваго Государя моего, покорнейший слуга Василий Полетика.

Коровинцы, Апреля 23 дня, 1809.

Надруковано: Горленко В. Из истории южнорусского общества начала XIX века (Письма В.И. Чарныша, А.И. Чепы, В.Г. Полетики и заметки к ним) // КС. – 1893. – № 1. – С. 51 – 53.

№ 17

Лист А.І. Чепи до В.Г. Полетики з пропозицією написати «Історію Малоросії» та роздумами про настрої малоросійського дворянства у другій половині XVIII ст.

1809 р., 6 травня
Чепурківка

6 мая (1809 г.) Письмо ваше от 23 истекшаго апреля я имел честь получить. Заслужить благосклонность и дружбу вашу есть и будет для меня приобретение безценное, событие счастливое! Я почитал за долг, за честь, за особенное удовольствие посетить вас. Сие исполню за сим в скорости.

Ежели вы примете великий труд написать славную ветвь российской истории – Историю Малороссии, то тем совершите дело достойное вас, одолжите современников, а потомство, коему предоставлена честь воздать должное добродетелям, достоинствам и заслугам покойного родителя вашего, с прочими подвижниками нашего отечества не забудет и вас¹. По моему заключению, вы имеете многие материалы к сему прекрасному зданию потребные. Хотя я (никак) не могу уже иметь всех тех документов, которые потерял, однако могу еще служить оставшимися у меня. Жалею, что не успел сделать реестра для представления вам и явлюсь к вам без онаго. Но возвратившись сюда надеюсь не медля представить оный вам.

Вы не мало не польстили в скромном изображении достоинств почтеннаго родителя вашего. Кто знает его скажет о нем больше. Его сочинения будут вам великим пособием.

О последнем великом преобразовании в Малороссии² стоит только намекнуть, приведши на память некоторыя из сочинений родителя вашего, и вы тотчас увидите все истинныя причины, все пружины. Тут нет уже тайны...

Кажется мне вы сами знаете все истинныя причины и действия. Вам известны изображенья, деланныя покойным родителем вашим о преимуществах шляхетства малороссийскаго? Известны и тогдашние ограниченные права дворян русских до 1762 рода! Разность немалая! Сия разность всегда была причиною многих противоречий, раздоров и кровавых происшествий. Последняя сцена также вам известна. Когда малороссийскому шляхетству сказали о сочиненных новых законах: из них стародубовские и нежинские, опасаясь, по видимому неосновательно, подвергнуться состоянию русских дворян, почли за лучшее быть в оковах, чем согласиться на оное. Но когда поступили с ним по разуму и издан указ Государя Императора Петра Третьяго о вольностях дворян и Высочайшая грамота о дворянстве, когда (эти) две эпохи поровняли русских дворян в преимуществах с малороссийским шляхетством, тогда малороссыяне начали смело вступать на российскую службу, скинули татарския и польския платья, начали говорить, петь и плясать по русски...

Надруковано: Горленко В. Из истории южнорусскаго общества начала XIX века (Письма В.И. Чарныша, А.И. Чепи, В.Г. Полетики и заметки к ним) // КС. – 1893. – № 1. – С. 53 – 54.

№ 18

Лист А.І. Чепи до В.Г. Полетики інформацією про відвідини полетикінського маєтку у відсутність господаря.

1809 р., 2 червня

Полтава

Милостивый Государь мой Василий Григорьевич!

Я имел честь быть в вашем доме. По неведомым судьбам случилось путешествие мое к вам, которое я предпринял с великим удовольствием, во время вашей отлучки из дому. Однакож в доме вашем был принят и мне оказано гостеприимство. Ваш Моисей с нарочною вежливостью предложил мне хлеб, соль и вино. Я в саду, в прекрасной беседке вашей обедал изобильно и отдыхал прохладно. Гостеприимство в доме в отлучку хозяина и хозяйки есть особливая черта добродетели. Примите мою искреннюю признательность и благодарность. Я много потерял не увидевшись с вами, но ласкаю себя надеждою, что в будущем времени можно наградить теперешнюю неудачу с избытком.

Может быть случится мне приехать на Ильинскую ярмонку, из которой я в несколько часов в вашем доме. Может быть вы примите путешествие в Киев к детям вашим. Вы едете через Тепловку. Оттуда до Чепурковки двадцать верст. Покорно прошу вас и почтеннейшую супругу вашу сделать мне честь вашим посещением. Ежели вы поедете столбовою дорогою от Прилуки мимо Пирятина чрез Ташань на Переяслав, то не будет примечательнаго круга против прежней вашей дороги. Кажется, что на Переяслав дорога выгоднее. Я живу под самую дорогою.

Я теперь же, приехавши в Чепурковку постараюсь неукосня написать реестр историческим пиесам и оный представить вам.

Побывавши у вас в доме я любовался прекрасным местоположением вашей селитьбы. Должно похвалить вкус хозяина, любителя мудрости и флоры.

Пребывающий с истинным к вам почтением и душевною преданностию навсегда Андреян Чапа.

Июня 2 дня, 1809

из Полтавы.

Надруковано: Горленко В. Из истории южнорусского общества начала XIX века (Письма В.И. Чарныша, А.И. Чепы, В.Г. Полетики и заметки к ним) // КС. – 1893. – № 1. – С. 54 – 55.

№ 19

Лист А.І. Чепи до В.Г. Полетики про передачу останньому копії історичної записки про Кочубея та Іскру та обіцянками й надалі надсилати історичні папери з власного зібрання.

*1810 р., 9 січня
Чепурківка*

М[илостивый]. Г[осударь]. мой Василий Григорьевич.

Честь имею поздравить вас с наступившим новым годом и усердно желаю вам с почтеннейшею фамилиею Вашею здравия и всякаго благополучия по желаніям вашим. Во время свидания моего с вами я говорил вам о некоторых бумагах к Истории Малороссийской касающихся у меня имеющихся. Помню о тех из них, коих, вы сказали, у себя не имеете. Из них одну записку о страданиях Кочубея и Искры при сем подношу для всегдашнего приобщения к вашим манускриптам. Ежели бы она была списана не таким плохим писцом, то бы вы прочитали её с лучшим удовольствием. Прочие бумаги, из назначенных тогда вами, получите от меня в непродолжительное время.

Я дал слово доставить вам список или реестр, оставшимся еще у меня по сей материи бумагам для получения от вас назначения, какие из них вам понадобятся. И вот, на первый раз, пиесы о коих тогда я не вздумал сказать вам:

1) Краткая хронология королей польских. Примечательна только по тому, что в ней означено, который из них был благосклонен к козакам.

2) Универсал короля Яна Третьего о подтверждении козакам преимуществ 1683 года декабря 23. – После присоединения Хмельницкаго к России.

3) Письмо кошеваго Ивана Величка Босовскаго к гетману Юрию Хмельницкому о неурядках сего последняго. 1662 года, сентября 17.

4) Письмо кошеваго Григория Сагайдачнаго к гетману Самойловичу тоже о неурядках. 1686 года, апреля 26.

5) Универсалы и ордера гетмана графа Разумовскаго: – 1750, декабря 20, о отставных гусарах, волохах и салдатах, о податях и повинностях с них. – 1751, апреля 16, о поступлении в делах по статуту, а не по форме министерскаго правления. – 1754, октября 23, о расходах на чиновников и почты. – 1755, марта 8, о знаменах. – 1755, сентября 25, о учинении новой ревизии. – 1755, декабря 16, о шинках. – 1757, июня 19, о казачестве. – 1758, апреля 30, о том же. – 1758, октября 3, о домах для сотенных канцелярий. – 1760, ноября 16, о числе приствующих в суде войсковом генеральном. – 1761, июня 6, о винокурении. – 1763, февраля 17, о сочинении ревизии. – 1764, ноября 19, о учреждении земских и подкоморских судов. – 1764, октября 20, о форме повзов и увещательных писем.

Продолжение будет впрядь; а вы, ежели не имеете которых из сих бумаг, прошу написать ко мне и я с удовольствием доставлю вам копии.

Я имел удовольствие получить почтеннейшее письмо ваше от 12 октября изтекшаго года. Я щитаю ненаградимую потерю то, что, по судьбе, живу то вас в таком отдалении. Я был бы щаслив обходясь с вами и пользуясь вашим прощещением и наследственными и собственными вашими познаниями.

Прошу принимать мои слова как они есть искренними и верить, что я всегда пребуду с совершенным к вам почтением и душевною преданностию, вам всегда, милостивому государю моему, покорнейшим слугою Андреем Чепя.

Генваря 9 дня, 1810 г.

Чепурковка.

Надруковано: Два письма А.И. Чепы, собирателя к. XVIII в. письменных памятников по истории Малороссии / Публ. А. Лазоревского // КС. – 1890. – Май. – С. 365 – 366.

№ 20

Лист В.Г. Полетики до А.І. Чепи з вдячністю за надання необхідних історичних джерел для переписування, інформацією про зміст своєї колекції, висловленням свого розуміння природи малоросійського патріотизму.

*1810 р., 2 лютого
Коровинці*

Милостивый Государь мой Андриан Иванович!

Письмо ваше ко мне от 9 минувшего генваря читал я с несказанным удовольствием, находя в нем новыя доказательства дружбы и привязанности вашей ко мне, на которыя я не имею еще никакого права и которыя дает мне одна благосклонность ваша. Вы меня извините за то, что я рукописи ваши, каковых между многими моими по сличению их с сими не отыскалось, долго еще удержу у себя до переписки оных для моего книгохранилища, чем уже занимаются три переписчика. После чего я доставлю вам их с благодарностию в целости, приемля с особенною признательностию безценное для меня одолжение ваше чрез умножение отечественных преданий. К тому же времени надеюсь я доставить вам с моей стороны и все то из оных, что вы от меня требуете. Хотя я и имею у себя довольно малороссийских летописцев на природном нашем и иностранных языках, в том числе и огромный рукописный Самойла Величка; но собираю и все какие в руки мои ни попадутся. Жаль, что я нахожу в них одне и те же повторения и мало ясной истины. Со всем тем я почитаю их как отечественныя драгоценности; и таких, если обстоятельства не перемянутся скоро у нас не станет.

Недавно наслаждался я приятною вестию, что Государь Император по докладу нашего генерал-губернатора повелел герольдии признавать малороссийское дворянство по чинам нашим и другим доказательствам в древнем благородном его достоинстве. Весть сия сладка сердцу моему. Верьте тому, что я люблю отечество, – люблю соотчичей моих больше самого себя. Один частный человек пишет ко мне удостоверительно о сем из Полтавы, читав там письмо о сем князя Якова Ивановича к Семену Михайловичу Кочубею. Однако ж я за точности сего еще не отвечаю. Естьли это справедливо, то труды наши не пропади. Как приятно трудиться для славы и пользы отечества! Собственныя чувства

наши, чувства, что мы в недре онаго не жили праздно, награждают нас за оные и дают нам счастливейшее для смертных право на имя сынов отечества. Здесь свех сего носится слух, что пред обнародованием и введением в употребление первой уже вышедшей части новаго государственнаго уложения призваны будут в конгресс российских на особых правах состоящих губерний обитатели для изъявления своего согласия на принятие для себя сего уложения. На сем поприще возобновится память прежних незабвенных во веки наших патриотов. Щасливы будем ежели увидим новых, защищающих с таким же усердием права, преимущества, вольности и свободы своего отечества. Напротив сего должны мы отвратить взор свой с омерзением от пагубоностных предателей отечества, вредных себялюбцев.

Пожалуюсь вам при сем на свои несносныя семейныя заботы. 12 ноября минушаго года я имел несчастье лишиться последняго из четырех родных моих братьев Андрея Григорьевича, скончавшагося в цвете лет своих. Этот удар так поразил меня, что я от скорби души не имею покою и теряю остаток моего и без того уже слабого здоровья. Сближаясь к могиле его не рука, а сердце мое написало ему надгробную:

Здесь сердце лишь поставит знак горести своей;
Оно к нему прибавит слезу души моей.

Сей брат был юнейшею отраслью дома отца моего. Утешьте того своим ответом, кто который за честь и долг почитает всегда быть с безпредельною преданностию и таковым же почтением вам Милостиваго Государя моего почтеннейший слуга Василий Полетика.

Коровинцы, 2 февраля 1810.

Надруковано: Горленко В. Из истории южнорусскаго общества начала XIX века (Письма В.И. Чарныша, А.И. Чепы, В.Г. Полетики и заметки к ним) // КС. – 1893. – № 1. – С. 55 – 57.

№ 21

Лист А.І. Чепи до В.Г. Полетики з інформацією про систематизацію власного історичного зібрання та пошук рукописних збірників переданих Я. Марковичу.

*1810 р., 17 лютого
Чепурківка*

М[илостивый]. Г[осударь]. мой Василий Григорьевич.

Почтеннейшее письмо ваше от 2 числа сего месяца я получил; пожалуйста прочтите терпеливо мой ответ, который будет обширен, может быть с излишеством.

Сам Бого-человек плакал над гробом друга своего; и вы отдадите естественный долг брату вашему, переселившемуся в другую лучшую жизнь. Я по дружбе моей к вам, принимаю в печали вашей искреннее участие. Бог со временем ниспошлет вам утешение.

Одно из лучших моих занятий есть *мысли* о бессмертии души, о будущей жизни, и особливо тогда, когда услышу о переселении в вечность подобного мне человека. Некоторые сочинения о сей материи я читаю с благоговением и утверждаю себя в той надежде, что я не умру, но жив буду и повем дела Господня. *Более всех мне по душе доказательства Гердерна из натуры почерпнутая. Благодаря Бога и я могу понимать все бредни и излишния тонкости метафизические духовидца Шведенборга, подобного ему Штилинга, Экартгаузена и прочая.* Итак я верю, что ежели я в сей жизни наслаждаюсь вашею дружбою, вашею приязнию, удивляюсь вашим достоинствам, то и в будущей лучшей жизни увижусь с вами и с сим отошедшим братом вашим, *которого вы теперь оплакиваете.* Вот утешение по разуму достойное разумного существа!

При сем посылаю вам две пиесы, нарочно для вас списанные, считая, что оные достойны того, чтобы вы их прочитали.

В истекшем январе месяце возвратились ко мне мои две книги из пропадших по кончине Я.М. Марковича. Не могу обойтись, чтобы не сказать вам сокращенно обстоятельств сего возвращения. – Коллежский ассесор Пироцкий-Кудинович, служивший в Петербурге и недавно поселившийся в черниговском околотке, возле деревни друга моего Аркадия Александровича Ригельмана, между разговорами сказал сему последнему, что он был при смерти Я.М. Марковича и что некоторые из моих книг получил он от покойного для прочтения. *Я писал к нему и молил его и, по убедительным прозьбам г. Ригельмана и моей, он прислал мне две не так редкие книги.* – О протчих же скажу, что они может быть в Петербурге у г. Гетуна статского советника или у Ивана Ивановича Покорского, или же у г. Маковского. По щастью не у разнощиков апельсин. Сии люди мне не знакомы; однакож я предпринял некоторые средства к осведомлению о книгах, *хотя и не надеюсь возвратить их.*

Из сих книг одна содержит в себе договорные пункты, начиная с гетмана Самойловича и прочие мелочи; другая же – списки некоторых из тех документов, коих я просил у вас для списания, яко: с привилегий 1563, 1568 и 1569 годов. Но как оные в сей книге с описками, то я покорно прошу вас одолжить мне ваших, кои без сомнения вернее переведены и исправнее списаны. Или не прикажете ли сию книгу к вам доставить? – для чего и реестр оной при сем вам подношу.

Я занимаюсь собираньем всяких бумаг до Малороссии касающихся, не только исторических документов, но всяких до прав, обстоятельств и состояния народа касающихся пиес. А остальные бумаги мои по Малороссии, прежде обещанного вам реестра, привожу в некоторое расположение удобное к происканию. Я сделал некоторое систематическое расположение¹. Недостающее стараюсь отыскать, заимствовать у знакомых, но еще с малым успехом. Думаю чтобы сколько можно дополнить историческими, политическими и прочими документами, указами напечатанными в газетах и в разных периодических сочинениях статьями (до Малороссии касающимися), не исключая публично произнесенных речей и разных примечательных писем. (Речи покойного родителя вашего и ваши, кои я надеюсь получить от вас кроме напечатанных в «Вестнике Европы» займут первое место). Я знаю, что вы изобилуете материалами к намерению моему потребными. Прошу одолжить меня оными для списания.

Желаю, чтобы сколько можно дополнить оные историческими, политическими и прочими документами, указами, напечатанными в ведомостях и в разных периодических сочинениях статьями, публично произнесенными речами и разными примечательными бумагами. Вы, я твердо уверен, снабдите меня многими писемами. Может быть не мне, а после меня, кому-нибудь случится мое собрание употребить в пользу *для отечества нашего*.

Мне никогда не случалось читать и видеть летописания Самойла Величка. Буди можно, покорно прошу будущую весною одолжить мне оное для чтения и, когда оный мне покажется, и для списания.

Максим Федорович Берлинский, коллежский ассесор, директор и учитель народных школ в Киеве, на прозвбу мою о одолжении мне для прочету сочинения его истории малороссийской, пишет мне «то правда, что вышла от меня книга: опыты на Малороссийскую историю, но не дошла... Удостоился даже всемиловейшего одобрения чрез министра нашего; но далее всемогущих у меня сил не достало, коих требовалось до 1000 для выпечатания ея; а потому оне в долгой шуфляде и теперь лежит в департаменте, а черная там же у брата моего в С.-Пбурге. Со мною есть оной некоторые первоначальные лоскуты, которых теперь мудрено прибрать один к другому. Ваши записки в 14-ти фолиантах должны быть весьма занимательны. Я что-то об таковых слышал. О ежели бы сии труды вашей опытности отысканы! Как бы благонадежно было тогда приняться за новую работу. Вы бы зделались для меня историческим мантром. Чтобы не оставить без посылки, я при сем прилагаю малую мою Историю Росийскую, которую теперь у нас читают по уездным училищам и в академии».

Г. Берлинский, человек ученый, с дарованиями, сведениями и очень добрый. Ежели бы он согласился, прежде напечатания своего опыта, издавать по подписке журнал или записки малороссийские, как изданы российской вивлиофика, записки Петра I, я надеюсь, открылись бы многие сведения и доказательства в партикулярных руках в пыли лежащие. Надеюсь, что не было бы недостатка в пренумераторах, а особливо с пособием г-д маршалов, г-на почтдиректора и его почтмейстеров. Но прежде предложения г-ну Берлинскому сих средств, прошу сказать мне ваше мнение.

Покорно благодарю вам за приятные вести о новом законе и о чинах малороссийских. Таковым событиям порадоюсь всею душою.

Не странно ли я думаю? Новые русские законы будут то самое, что наши старые малороссийские...

Пребывающий с истинным к вам почтением и душевною преданностью навсегда вам, милостивому государю моему, покорным слугою Андриан Чапа.

Февраля 17 д., 1810 года. Чепурковка.

Надруковано²: Два письма А.И. Чепы, собирателя к. XVIII в. письменных памятников по истории Малороссии / Публ. А. Лазоревского // КС. – 1890. – Май. – С. 366 – 369 (Друкувалося з білового варіанта). Горленко В. Из истории южнорусского общества начала XIX века (Письма В.И. Чарныша, А.И. Чепы, В.Г. Полетики и заметки к ним) // КС. – 1893. – № 1. – С. 57 – 60).

ЛИСТУВАННЯ А.І. ЧЕПИ З В.І. ЧАРНИШЕМ (1809 Р.)

№ 22

Лист В.І. Чарниша до А.І. Чепи з пропозицією відредагувати його записку про достоїнства малоросійського дворянства.

*1809 р., 2 лютого
Полтава*

Милостивый Государь Андриан Иванович!

Дворянство поручило мне ходатайствовать, чтобы прежние малороссийские чины, о которых герольдия по несравнению их противу армейских и других чинов судит, что с ними не соединено дворянское достоинство, признаваемы были доказательством дворянства.

Составив о сем записку для представления моего, я имею честь препроводить оную к вам, милостивый государь мой, на усмотрение.

Известно, что вы избилуете материалами к предмету сему относящимся. Знаю опять, сколько много вы любите нацию свою, и следовательно мне остается только просить вас покорнейше о принятии на себя труда пополнить и исправить прилагаемую записку во всем по собственным мыслям вашим.

К записке сей прилагается и выписка из положений на счет прежних чинов, хотя впрочем она, как мне кажется, будет излишнею при избытии у вас сведений по сей части.

Ласкаюсь надеждой, что вы не оставите дать у себя место моей покорнейшей просьбе. Я имею честь ожидать возвращения от вас за поправкою прилагаемой бумаги в Гадяч ко мне, быв всегда с истинным к вам почтением и совершенною преданностию, милостивый государь мой, вашего высококородия покорнейший слуга Василий Чарныш.

Февраля 2 дня 1809 года,
Полтава.

Надруковано: Горленко В. Из истории южнорусского общества начала XIX века (Письма В.И. Чарныша, А.И. Чепи, В.Г. Полетики и заметки к ним) // КС. – 1893. – № 1. – С. 46.

№ 23

Лист А.І. Чепи до В.І. Чарниша з повідомленням про завершення редагування записки В.І. Чарниша про достоїнства малоросійського дворянства та відправлення її до адресата.

*1809 р., 18 лютого
Чепурківка*

Милостивый государь мой Василий Иванович!

Покорно благодарю вас за оказанную мне честь препоручением пополнения записки о преимуществах чинов малороссийских.

Сколько по усердию и любви к нации, столько и во угодность вам, милостивый государь мой, я оную записку дополнил сколько мог, переписал и при сем возвращаю со всеми приложениями. Прошу покорно извините недостатки в оной встретиться могушие¹.

Впрочем, сие важное обстоятельство достойно всего вашего попечения. Я имею честь быть в числе чинов малороссийских и искренно порадаюсь успеху благотворительного вашего для земляков наших подвига.

Прошу продолжения давней вашей благосклонности ко мне и честь имею быть и проч. Андриян Чеп.

Февраля 18 дня 1809 года.

Чепурковка.

Надруковано: Горленко В. Из истории южнорусского общества начала XIX века (Письма В.И. Чарныша, А.И. Чепы, В.Г. Полетики и заметки к ним) // КС. – 1893. – № 1. – С. 46 – 47.

№ 24

Лист В.И. Чарниша до А.И. Чепи вдячністю за допомогу у складанні записки про достоїнства малоросійського дворянства.

1809 р., 16 березня
Полтава

Милостивый Государь мой Андриян Иванович!

Возвратясь из вояжа моего, я имел честь получить вместе все четыре ваши письма с приложениями по предмету уничтожения герольдиею национальных наших чинов. При совершеннейшей признательности к трудам принятым вами в деле сем, приношу вам за оные всепокорнейшую мою благодарность.

Сими чувствованиями не один я всегда преисполнен буду к вам, милостивый государь мой, но вместе и благородное дворянство, коему столь ощутительно упоследствие достоинства предков. Основательная и обильная ваша мысль в сем деле будет моим руководством. И какой ни будет успех мой в порученном ходатайстве, я не премину в свое время учинить почтенному дворянству известным толико значущее участие ваше в совете и пособии мне.

Прошу покорнейше не лишить меня еще дополнений, если какие к сообщенной уже мысли вашей изобрести изволите, адресуя оные по прежнему. Прежде трех недель я не войду еще к начальству с моим представлением, между сим честь имею на вопрос ваш ответствовать, что дворянство точно назначило вас к балатированию в генеральные судьи второго департамента, но как при сем случае избран нынешний генеральный судья г. Каниевский и кандидат по нем г. статский советник Тарновский, то по воле дворянства оставлено продолжение баллотирования других.

Не могу указать на лица, пропозировавшие вас в знание оное.

Сколько мог я заметить обще отозвались с требованием балатировать вас, так как обще требовали и оставить балатирование, ограничиваясь избранием двух кандидатов.

Имея честь и т.д. Василий Чарныш.

16 марта, 1809 года.

Полтава.

Надруковано: Горленко В. Из истории южнорусского общества начала XIX века (Письма В.И. Чарныша, А.И. Чепы, В.Г. Полетики и заметки к ним) // КС. – 1893. – № 1. – С. 47 – 48.

№ 25

Лист А.И. Чепи до В.И. Чарныша з подякою за відгук і порадами як складати записку для вищого начальства.

1809 р., квітень

М[илостивый]. Г[осударь]. мой Василий Иванович!

Письмо ваше от 16 числа истекшаго марта я имел честь получить. Благодарю вас покорнейше, что вы мелочную мою услугу, которую вы мне же доставили удовольствие сделать собрание [...] и сочинение записки о преимуществах чинов малороссийских, – приняли сверх чаяния моего толь благосклонно и намерены оную учинить известною почтенному дворянству. Честь лестная и безценная, которую я много почитаю!

В угодность вам препровождаю еще несколько обстоятельств, написанных на особой бумаге. Впрочем знаю, что вы в изготовляемой вами для поднесения начальству записке разставите обстоятельства в приличнейшей связи, нежели я мог то сделать и дополните многое из записки Василия Григорьевича господина Полетики, который сделал мне честь присылкою оной для прочету и которая заключает в себе много важных обстоятельств в деле справедливом и основательном. Милостивый Государь, вы начали подвиг благодетельный для всего благороднаго сословия. Я осмеливаюсь предсказать вам успех в вашем ходатайстве.

Я думаю, что вы снабдите¹ без сомнения, чтобы в Петербурге сократить или облегчить справки о документах, упоминаемых в записке; одни будете иметь в справочных копиях, о других призапасесь сведениями в каких книгах они напечатаны или в каких правительствах² в Петербурге оные отыскать можно. Не излишне было бы иметь хронологический перечень от 1654 года походов и служб толь обидно приниженных малороссийских чинов. Честь имею и пр. А. Чепи.

Апрель, [...] дня, 1809 года.

Надруковано: Горленко В. Из истории южнорусского общества начала XIX века (Письма В.И. Чарныша, А.И. Чепы, В.Г. Полетики и заметки к ним) // КС. – 1893. – № 1. – С. 48 – 49.

№ 26

1817 р., 17 січня. – Лист М.Г. Репніна до А.І. Чепи з проханням надати свої матеріали Д.Г. Бантышу-Каменському для написання «Історії Малої Росії».

Милостивый государь мой,

Не имея почти чести лично бать с вами знакомым, но наслышавшись о службе вашей при славном нашем полководце графе Румянцеве-Задунайском, равно как и о любви вашей к наукам, коими вы, принеши должную дань отечеству с толикою пользою в уединении вашем упражняетесь, обращаюсь к вам, м.г. мой, с покорнейшей просьбой снабдить меня на некоторое время имеющимися у вас подлинными документами, могущими служить к обогащению истории вверенного управлению моему края. Податель сего, камер-юнкер Бантыш-Каменский, на которого возложил я поручение заняться сим предметом, лично объяснит вам, какого рода бумаги наиболее ему надобны. Поручая Бантыш-Каменского знакомству вашему и прося вас покорнейше не оставить его вашими по сему делу наставлениями, долгом поставляю удостоверить вас, м.г. мой, в всегдашней готовности быть взаимно вам полезным, равно как и в чувствах истинного почтения и совершенной преданности, с коими и пр.

Князь Репнин.

Надруковано: Павловский И.Ф. К истории Малороссии во время генерал-губернатора кн. Н.Г. Репнина // Труды Полтавской ученой архивной комиссии. – Полтава, 1905. – С. 51.

ПРИМІТКИ ДО ЛИСТІВ

№ 1

¹Сварков с хутором (на кінець 50-х рр. тут 543 душ мужского пола, 70 дворовых, 134 двора) – маєток О.М. Марковича (Див.: Приложение к трудам Редакционных комиссий. Сведения о помещичьих имениях. – СПб., 1860. – Т. 6 (Полтавская губерния). – С. 6 – 7.). На той час належав його матері Н.П. Маркович, лист до якої А.І. Чепи у справах пошуку втрачених після смерті Я. Марковича власних рукописних збірок був надрукований О.М. Лазаревським (Див. № 13).

№ 17

¹Зачеркнуто: «К сему сочинению вы имеете много материалов» [Примітка В. Горленка].

²Зачеркнуто: «О последних переворотах в Малороссии» [Примітка В. Горленка].

№ 21

¹ В черновых набросках А.И. Чепы сохранилось несколько проектов такого расположения, из которых представляем наиболее полный свод, дающий понятие о их составе: «План как расположить сведения и документы к истории малороссийской. 1). Общия привилегии, договорные пункты, грамоты, указы, универсалы. 2). Привилегии, грамоты и универсалы частных людей. 3). Летописи. 4). Географическия сведения. 5). О службах, повинностях, податях и доходах. 6). О ученых заведениях для просвещения народа. 7). О публичных строениях. О запасном хлебе. О соли, о монетах, ассигнациях. О банках и банковых конторах. 8). О учреждениях канцелярскаго порядка. 9). Милостивые манифесты. 10). О некоторых общих российских законах и указах присвоенных Малороссии в объяснение, поправление, дополнение, изменение, умножение и умягчение прав малороссийских. 11). О классах народа. О монастырях и церквах, о духовенстве и причетниках, о шляхетстве и чинах, о казаках под разными именованиями, о артиллерии и о преобразовании их в регулярные, о подданных или крестьянах. О вольных людях, о вольных земледельцах, о городах и обывателях их, купцах, мещанах и прочих, о иностранцах в Малороссии поселявшихся. 12). О земледелии, скотоводстве, заводах, фабриках, ремеслах и рукоделиях. 13). Письма. 14). Речи в собраниях произнесенныя разными особами по разным обстоятельствам. 15). Стихотворения. 16). Разные анекдоты и служащия к оным пиесы. 17). Записки о суевериях, нашептываниях и проч.» [Примітка В. Горленка].

² О. Лазаревський видав лист з білового варіанта, що стало основою нашої публікації. В руках В. Горленка була чернетка з деякими відмінностями, які я виділив курсивом. – О.Ж.

№ 23

¹ Зачеркнуто: «Потому что я человек не ученый, а был приказным запроста». Далее зачеркнуто еще: «Я не мог поверить прописанных в записке договорных пунктов гетманских; отдал оные одному приятелю к сочинению малороссийской истории» [Примітка В. Горленка].

№ 25

¹ По смыслу пропущено, должно быть: «кого-нибудь поручением» [Примітка В. Горленка].

² Очевидно в смысле «правительственных учреждений» [Примітка В. Горленка].

Надійшла до редколегії у серпні 2008 р.